

CURTEA DE APEL CENTRU

Republica Moldova, mun. Chișinău, str. Teilor 4
e-mail: cac@justice.md, Tel.: /373 22/ 409 209
www.instante.justice.md

4-35/28-1586 08.08.25

Curtea Constituțională
mun. Chișinău
str. Al. Lăpușneanu, nr. 28

În cadrul Curții de Apel Centru se examinează cauza de contencios administrativ, al acțiunii înaintă, Partidului Politic „Șansă” - Lungu Alexei, Partidul Politic ”Forța Alternativă și de Salvare a Moldovei”- Bescheru Alexandru, Partidului Politic „Victorie” - Grozavu Vadim împotriva Comisiei Electorale Centrale, privind anularea hotărârii nr. 3742 din 03 august 2025 ”.

Prin încheierea Curții de Apel Centru din 07 august 2025, a fost admisă cererea reprezentantului reclamantului Partidul Politic ”Forța Alternativă și de Salvare a Moldovei”- Bescheru Alexandru cu privire la sesizarea Curții Constituționale privind excepția de neconstituționalitate.

Prin urmare, Vă expediem copia încheierii nr. 3-63/25 din 07 august 2025, copia cererii de ridicare a excepției de neconstituționalitate pentru a fi examinată conform competenței. Totodată, menționăm că aceasta urmează a fi examinată în termeni proximi, având în vedere natura litigiului care este unul electoral.

**Presedintele interimar al
Curții de Apel Centru**

Mîra Ghenadie

CURTEA CONSTITUȚIONALĂ A REPUBLICII MOLDOVA

str. Alexandru Lăpușneanu nr. 28,

Chișinău MD 2004,

Republica Moldova

SESIZARE

privind excepția de neconstituționalitate

a uni text din art. 11 alin. (7) din Legea nr. 294/2007 privind partidele politice

prezentată în conformitate cu articolul 135 alin. (1) lit. a) și g) din Constituție

A. Autorul excepției de neconstituționalitate

A.1. Persoană juridică

Partidul Politic Forța de Alternativă și de Salvare a Moldovei

, Președinte – Beschieru Alexandru,

A.2. Instanța de judecată

1. Curtea de Apel Centru

2. Complet de judecată:

3. adresa: mun. Chișinău, str. Teilor 4

4. email: cac@justice.md

B. Informații pertinente despre cazul dedus judecării instanței de drept comun

1. Pe data de 3 august 2025 Comisia Electorală Centrală a adoptat hotărârea nr. 3742 pentru modificarea hotărârii nr. 3651 din 14 iulie 2025 „Cu privire la lista partidelor politice care au dreptul de a participa la alegerile parlamentare din 28 septembrie 2025”.¹

2. Potrivit hotărârii CEC se constată următoarele: *Prin răspunsul nr. 01/9896 din 01.08.2025, înregistrat la Comisie sub nr.CEC-7/21296 din 1 august 2025, Agenția Servicii Publice a prezentat informația actualizată privind deciziile de înregistrare sau refuz de a înregistra modificările. Drept urmare, se impune necesitatea de a modifica hotărârea Comisiei Electorale Centrale 3651/2025 prin excluderea Partidului Politic Partidul Agrar din Moldova (Decizia din 28 iulie 2025), Partidului Politic Forța de Alternativă și de Salvare a Moldovei (decizia din 29 iulie 2025), Partidului Politic „ȘANSĂ” (Decizia din 29 iulie 2025), Partidului Politic „VICTORIE” (Decizia din 29 iulie 2025) în legătură cu adoptarea*

¹ https://a.cec.md/ro/pentru-modificarea-hotararii-nr-3651-din-14-iulie-2025-cu-2751_114471.html

4

deciziilor Agenției Servicii Publice de neînregistrare a modificărilor în datele înscrise în Registrul de stat al persoanelor juridice, decizii expediate prin scrisorile nr. 01/9872 și 01/9880 din 1 august 2025, înregistrate la Comisie sub nr. CEC-7/21260 și CEC-7/21272 din 1 august 2025.

Astfel, anexa la hotărâre s-a expus în redacție nouă cu excluderea partidelor menționate, inclusiv al reclamantului.

3. Pe data de 5 august 2025 reclamantul a contestat în instanța de judecată atât decizia Agenției Servicii publice cât și hotărârea CEC.

4. Pe rolul Curții de Apel Centru se află pe rol cauza reclamantului cu privire la contestarea hotărârii CEC nr. 3742 pentru modificarea hotărârii nr. 3651 din 14 iulie 2025 „Cu privire la lista partidelor politice care au dreptul de a participa la alegerile parlamentare din 28 septembrie 2025.

5. În urma punerii pe rol a cauzei reclamantul a depus cererea de ridicare a excepției de neconstituționalitate a textului „*nu au dreptul de a participa la alegeri.*” din art. 11 alin. (7) a Legii nr. 294/2007 privind partidele politice (în redacția Legii nr. 100/2025).

C. Obiectul sesizării

Obiectul sesizării constituie textul „*nu au dreptul de a participa la alegeri.*” din art. 11 alin. (7) a Legii nr. 294/2007 privind partidele politice (în redacția Legii nr. 100/2025).

D. CADRUL NORMATIV PERTINENT

1. Constituția Republicii Moldova

Articolul 1

Statul Republica Moldova

(1) Republica Moldova este un stat suveran și independent, unitar și indivizibil.

12

(3) Republica Moldova este un **stat de drept**, democratic, în care demnitatea omului, drepturile și libertățile lui, libera dezvoltare a personalității umane, dreptatea și pluralismul politic reprezintă valori supreme și sînt garantate.

Articolul 2

Suveranitatea și puterea de stat

(1) Suveranitatea națională aparține poporului Republicii Moldova, care o exercită în mod direct și prin organele sale reprezentative, în formele stabilite de Constituție.

(2) Nici o persoană particulară, nici o parte din popor, nici un grup social, nici un partid politic sau o altă formațiune obștească nu poate exercita puterea de stat în nume propriu. Uzurparea puterii de stat constituie cea mai gravă crimă împotriva poporului.

Articolul 4

Drepturile și libertățile omului

(1) Dispozițiile constituționale privind drepturile și libertățile omului se interpretează și se aplică în concordanță cu Declarația Universală a Drepturilor Omului, cu pactele și cu celelalte tratate la care Republica Moldova este parte.

(2) Dacă există neconcordanțe între pactele și tratatele privitoare la drepturile fundamentale ale omului la care Republica Moldova este parte și legile ei interne, prioritate au reglementările internaționale.

Articolul 5

Democrația și pluralismul politic

(1) Democrația în Republica Moldova se exercită în condițiile pluralismului politic, care este incompatibil cu dictatura și cu totalitarismul.

(2) Nici o ideologie nu poate fi instituită ca ideologie oficială a statului.

Articolul 6

Separarea și colaborarea puterilor

În Republica Moldova puterea legislativă, executivă și judecătorească sînt separate și colaborează în exercitarea prerogativelor ce le revin, potrivit prevederilor Constituției.

Articolul 7

Constituția, Lege Supremă

Constituția Republicii Moldova este Legea ei Supremă. Nici o lege și nici un alt act juridic care contravine prevederilor Constituției nu are putere juridică.

Articolul 8

Respectarea dreptului internațional și a tratatelor internaționale

(1) Republica Moldova se obligă să respecte Carta Organizației Națiunilor Unite și tratatele la care este parte, să-și bazeze relațiile cu alte state pe principiile și normele unanim recunoscute ale dreptului internațional.

(2) Intrarea în vigoare a unui tratat internațional conținînd dispoziții contrare Constituției va trebui precedată de o revizuire a acesteia.

Articolul 16

Egalitatea

(1) Respectarea și ocrotirea persoanei constituie o îndatorire primordială a statului.

(2) Toți cetățenii Republicii Moldova sînt egali în fața legii și a autorităților publice, fără deosebire de rasă, naționalitate, origine etnică, limbă, religie, sex, opinie, apartenență politică, avere sau de origine socială.

Articolul 20

Accesul liber la justiție

(1) Orice persoană are dreptul la satisfacție efectivă din partea instanțelor judecătorești competente împotriva actelor care violează drepturile, libertățile și interesele sale legitime.

(2) Nici o lege nu poate îngreuna accesul la justiție.

Articolul 22

Neretroactivitatea legii

Nimeni nu va fi condamnat pentru acțiuni sau omisiuni care, în momentul comiterii, nu constituiau un act delictuos. De asemenea, nu se va aplica nici o pedeapsă mai aspră decât cea care era aplicabilă în momentul comiterii actului delictuos.

Articolul 23

Dreptul fiecărui om de a-și cunoaște drepturile și îndatoririle

(1) Fiecare om are dreptul să i se recunoască personalitatea juridică.

(2) Statul asigură dreptul fiecărui om de a-și cunoaște drepturile și îndatoririle. În acest scop statul publică și face accesibile toate legile și alte acte normative.

Articolul 26

Dreptul la apărare

(1) Dreptul la apărare este garantat.

(2) Fiecare om are dreptul să reacționeze independent, prin mijloace legitime, la încălcarea drepturilor și libertăților sale.

(3) În tot cursul procesului părțile au dreptul să fie asistate de un avocat, ales sau numit din oficiu.

(4) Amestecul în activitatea persoanelor care exercită apărarea în limitele prevăzute se pedepsește prin lege.

Articolul 32

Libertatea opiniei și a exprimării

(1) Oricărui cetățean îi este garantată libertatea gândirii, a opiniei, precum și libertatea exprimării în public prin cuvânt, imagine sau prin alt mijloc posibil.

(2) Libertatea exprimării nu poate prejudicia onoarea, demnitatea sau dreptul altei persoane la viziune proprie.

66

(3) Sînt interzise și pedepsite prin lege contestarea și defăimarea statului și a poporului, îndemnul la război de agresiune, la ură națională, rasială sau religioasă, incitarea la discriminare, la separatism teritorial, la violență publică, precum și alte manifestări ce atentează la regimul constituțional.

Articolul 38

Dreptul de vot și dreptul de a fi ales

(1) Voința poporului constituie baza puterii de stat. Această voință se exprimă prin alegeri libere, care au loc în mod periodic prin sufragiu universal, egal, direct, secret și liber exprimat.

(2) Cetățenii Republicii Moldova au drept de vot de la vârsta de 18 ani, împliniți pînă în ziua alegerilor inclusiv, excepție făcînd cei puși sub interdicție în modul stabilit de lege.

(3) Dreptul de a fi aleși le este garantat cetățenilor Republicii Moldova cu drept de vot, în condițiile legii.

Articolul 41

Libertatea partidelor și a altor organizații social-politice

(1) Cetățenii se pot asocia liber în partide și în alte organizații social-politice. Ele contribuie la definirea și la exprimarea voinței politice a cetățenilor și, în condițiile legii, participă la alegeri.

(2) Partidele și alte organizații social-politice sînt egale în fața legii.

(3) Statul asigură respectarea drepturilor și intereselor legitime ale partidelor și ale altor organizații social-politice.

(4) Partidele și alte organizații social-politice care, prin scopurile ori prin activitatea lor, militează împotriva pluralismului politic, a principiilor statului de drept, a suveranității și independenței, a integrității teritoriale a Republicii Moldova sînt neconstituționale.

(5) Asociațiile secrete sînt interzise.

(6) Activitatea partidelor constituite din cetățeni străini este interzisă.

(7) Funcțiile publice ai căror titulari nu pot face parte din partide se stabilesc prin lege organică.

Articolul 54

Restrângerea exercițiului unor drepturi sau al unor libertăți

(1) În Republica Moldova nu pot fi adoptate legi care ar suprima sau ar diminua drepturile și libertățile fundamentale ale omului și cetățeanului.

(2) Exercițiul drepturilor și libertăților nu poate fi supus altor restrângeri decât celor prevăzute de lege, care corespund normelor unanim recunoscute ale dreptului internațional și sînt necesare în interesele securității naționale, integrității teritoriale, bunăstării economice a țării, ordinii publice, în scopul prevenirii tulburărilor în masă și infracțiunilor, protejării drepturilor, libertăților și demnității altor persoane, împiedicării divulgării informațiilor confidențiale sau garantării autorității și imparțialității justiției.

(3) Prevederile alineatului (2) nu admit restrângerea drepturilor proclamate în articolele 20-24.

(4) Restrângerea trebuie să fie proporțională cu situația care a determinat-o și nu poate atinge existența dreptului sau a libertății.

**Articolul
Atribuțiile**

(1) Curtea Constituțională:

a) exercită, la sesizare, controlul constituționalității legilor și hotărîrilor Parlamentului, a decretelor Președintelui Republicii Moldova, a hotărîrilor și ordonanțelor Guvernului, precum și a tratatelor internaționale la care Republica Moldova este parte;

b) interpretează Constituția;

c) se pronunță asupra inițiativelor de revizuire a Constituției;

d) confirmă rezultatele referendumurilor republicane;

e) confirmă rezultatele alegerii Parlamentului și a Președintelui Republicii Moldova;

f) constată circumstanțele care justifică dizolvarea Parlamentului, demiterea Președintelui Republicii Moldova sau interimatul funcției de Președinte, precum și imposibilitatea Președintelui Republicii Moldova de a-și exercita atribuțiile mai mult de 60 de zile;

g) rezolvă cazurile excepționale de neconstituționalitate a actelor juridice, sesizate de Curtea Supremă de Justiție;

h) hotărăște asupra chestiunilor care au ca obiect constituționalitatea unui partid.

(2) Curtea Constituțională își desfășoară activitatea din inițiativa subiecților prevăzuți de Legea cu privire la Curtea Constituțională.

Articolul 140

Hotărârile Curții Constituționale

(1) Legile și alte acte normative sau unele părți ale acestora devin nule din momentul adoptării hotărârii corespunzătoare a Curții Constituționale.

(2) Hotărârile Curții Constituționale sînt definitive și nu pot fi atacate.

2. Legislația internațională

a) Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale

Articolul 6. Dreptul la un proces echitabil

1. Orice persoană are dreptul la judecarea în mod echitabil, în mod public și într-un termen rezonabil a cauzei sale, de către o instanță independentă și imparțială, instituită de lege, care va hotărî fie asupra încălcării drepturilor și obligațiilor sale cu caracter civil, fie asupra temeiniciei oricărei acuzații în materie penală îndreptate împotriva sa. Hotărîrea trebuie să fie pronunțată în mod public, dar accesul în sala de ședință poate fi interzis presei și publicului pe întreaga durată a procesului sau a unei părți a acestuia în interesul moralității, al ordinii publice ori al securității naționale într-o societate democratică, atunci cînd interesele minorilor sau protecția vieții private a părților la proces o impun, sau în măsura considerată absolut necesară de către instanță atunci cînd, în împrejurări speciale, publicitatea ar fi de natură să aducă atingere intereselor justiției.

2. Orice persoană acuzată de o infracțiune este prezumată nevinovată pînă ce vinovăția sa va fi legal stabilită.

3. Orice acuzat are, în special, dreptul:

a) să fie informat, în termenul cel mai scurt, într-o limbă pe care o înțelege și în mod amănunțit, asupra naturii și cauzei acuzației aduse împotriva sa;

b) să dispună de timpul și de înlesnirile necesare pregătirii apărării sale;

c) să se apere el însuși sau să fie asistat de un apărător ales de el și, dacă nu dispune de mijloace necesare pentru a plăti un apărător, să poată fi asistat în mod gratuit de un avocat din oficiu, atunci când interesele justiției o cer;

d) să întrebe sau să solicite audierea martorilor acuzării și să obțină citarea și audierea martorilor apărării în aceleași condiții ca și martorii acuzării;

e) să fie asistat în mod gratuit de un interpret, dacă nu înțelege sau nu vorbește limba folosită la audiere.

Articolul 10. Libertatea de exprimare

1. Orice persoană are dreptul la libertatea de exprimare. Acest drept cuprinde libertatea de opinie și libertatea de a primi sau de a comunica informații ori idei fără amestecul autorităților publice și fără a ține seama de frontiere. Prezentul articol nu împiedică statele să supună societățile de radiodifuziune, de cinematografie sau de televiziune unui regim de autorizare.

2. Executarea acestor libertăți ce comportă îndatoriri și responsabilități poate fi supusă unor formalități, condiții, restrângeri sau sancțiuni prevăzute de lege, care constituie măsuri necesare, într-o societate democratică, pentru securitatea națională, integritatea teritorială sau siguranța publică, apărarea ordinii și prevenirea infracțiunilor, protecția sănătății sau a moralei, protecția reputației sau a drepturilor altora, pentru a împiedica divulgarea de informații confidențiale sau pentru a garanta autoritatea și imparțialitatea puterii judecătorești.

Articolul 11. Libertatea de întrunire și de asociere

1. Orice persoană are dreptul la libertatea de întrunire pașnică și la libertatea de asociere, inclusiv dreptul de a constitui cu alții sindicate și de a se afilia la sindicate pentru apărarea intereselor sale.

2. Exercițarea acestor drepturi nu poate face obiectul altor restrângeri decât acelea care, prevăzute de lege, constituie măsuri necesare, într-o societate democratică, pentru securitatea națională, siguranța publică, apărarea ordinii și prevenirea infracțiunilor, protejarea sănătății sau a moralei ori pentru protecția drepturilor și libertăților altora. Prezentul articol nu interzice ca restrângeri legale să fie impuse exercitării acestor drepturi de către membrii forțelor armate, ai poliției sau ai administrației de stat.

W

Articolul 14. Interzicerea discriminării

Exercitarea drepturilor și libertăților recunoscute de prezenta convenție trebuie să fie asigurată fără nici o deosebire bazată, în special, pe sex, rasă, culoare, limbă, religie, opinii politice sau orice alte opinii, origine națională sau socială, apartenență la o minoritate națională, avere, naștere sau orice altă situație.

Art. 3 Protocolul I. Dreptul la alegeri libere.

Înaltele Părți Contractante se angajează să organizeze, la intervale rezonabile, alegeri libere cu vot secret, în condiții care să asigure libera exprimare a opiniei poporului cu privire la alegerea corpului legislativ.

b) Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice din 16.12.1966

Articolul 17

1. Nimeni nu va putea fi supus vreunor imixțiuni arbitrare sau ilegale în viața particulară, în familia, domiciliul sau corespondența sa, nici la atingeri ilegale aduse onoarei și reputației sale.

2. Orice persoană are drept la protecția legii împotriva unor asemenea imixțiuni sau atingeri.

Articolul 19

1. Nimeni nu trebuie să aibă ceva de suferit din pricina opiniilor sale.

2. Orice persoană are dreptul la libertatea de exprimare; acest drept cuprinde libertatea de a căuta, de a primi și de a răspîndi informații și idei de orice fel, fără a se ține seama de frontiere, sub formă orală, scrisă, tipărită ori artistică, sau prin orice alt mijloc,

la alegerea sa.

10

3. Exercițarea libertăților prevăzute la paragraful 2 al prezentului articol comportă îndatoriri și răspunderi speciale.

În consecință, ea poate fi supusă anumitor limitări care trebuie însă stabilite în mod expres prin lege și care sunt necesare:

- a) respectării drepturilor sau reputației altora;
- b) apărării securității naționale, ordinii publice, sănătății sau moralității publice.

Articolul 22

1. Orice persoană are dreptul de a se asocia în mod liber cu altele, inclusiv dreptul de a constitui sindicate și de a adera la ele, pentru ocrotirea intereselor sale.

2. Exercițarea acestui drept nu poate fi supusă decât restricțiilor prevăzute de lege și care sunt necesare într-o societate democratică, în interesul securității naționale, al securității publice, al ordinii publice ori pentru a ocroti sănătatea sau moralitatea publică sau

drepturile și libertățile altora. Prezentul articol nu se opune ca exercițarea acestui drept de către membrii forțelor armate și ai poliției să fie supusă unor restricții legale.

3. Nici o dispoziție din prezentul articol nu permite statelor părți la Convenția din 1948 a Organizației Internaționale a Muncii privind libertatea sindicală și ocrotirea dreptului sindical să ia măsuri legislative aducând atingere - sau să aplice legea într-un mod care să

aducă atingere - garanțiilor prevăzute în acea Convenție.

Articolul 25

Orice cetățean are dreptul și posibilitatea, fără nici una din discriminările la care se referă articolul 2 și fără restricții nerezonabile:

- a) de a lua parte la conducerea treburilor publice, fie direct, fie prin intermediul unor reprezentanți liber aleși;
- b) de a alege și de a fi ales, în cadrul unor alegeri periodice, oneste, cu sufragiu universal și egal și cu scrutin secret, asigurând exprimarea liberă a voinței alegătorilor;
- c) de a avea acces, în condiții generale de egalitate, la funcțiunile publice din țara sa.

Articolul 26

Toate persoanele sunt egale în fața legii și au, fără discriminare, dreptul la o ocrotire egală din partea legii.

În această privință legea trebuie să interzică orice discriminare și să garanteze tuturor persoanelor o ocrotire egală și eficace contra oricărei discriminări, în special de rasă, culoare, sex, limbă, religie, opinie politică sau orice altă opinie, origine națională sau socială, avere, naștere sau întemeiată pe orice altă împrejurare.

3. Cadrul normativ național pertinent.

Legea privind partidele politice

Articolul 10. Înregistrarea modificărilor și completărilor statutului și programului partidului politic, ale listei numerice și nominale a președinților, vicepreședinților, membrilor organelor executive centrale ale partidului politic

(1) Statutul și programul partidului politic, precum și lista numerică și nominală a membrilor partidului politic care cad sub incidența art.3 alin.(1) lit.e⁵) din Legea nr.133/2016 privind declararea averii și intereselor personale pot fi modificate și completate conform procedurii prevăzute de statutul partidului respectiv.

(2) Toate modificările și completările statutului și programului partidului politic, precum și cele ale listei numerice și nominale a membrilor partidului politic care cad sub incidența art.3 alin.(1) lit.e⁵) din Legea nr.133/2016 privind declararea averii și intereselor personale se notifică Agenției Servicii Publice în termen de 15 zile de la data adoptării hotărârii respective.

(3) Înregistrarea modificărilor și completărilor prevăzute la alin.(1) se efectuează de Agenția Servicii Publice în conformitate cu prevederile art.8 alin.(3)–(6), care se aplică în mod corespunzător.

[Art.10 denumirea, alin.(1),(2) în redacție nouă, alin.(3) modificat prin Legea nr.100 din 13.06.2025, în vigoare 14.06.2025]

Articolul 11. Evidența partidelor politice

2)

(4) Informația privind înregistrarea partidelor politice, privind radierea lor din Registrul de stat al persoanelor juridice, privind modificările și completările operate în statutele acestora se publică în Monitorul Oficial al Republicii Moldova și pe pagina web a Agenției Servicii Publice. Responsabilă de publicarea acestei informații este Agenția Servicii Publice.

(5) Agenția Servicii Publice aduce la cunoștința publică, în termen de 3 zile de la adoptarea deciziei respective, informația privind:

- a) înregistrarea partidului politic;
- b) lista numerică și nominală a membrilor partidului politic care cad sub incidența art.3 alin.(1) lit.e⁵ din Legea nr.133/2016 privind declararea averii și intereselor personale;
- c) numărul de membri declarat de partidul politic;
- d) modificările și completările efectuate în conformitate cu prevederile art.10.

(6) Informația prevăzută la alin.(5) este prezentată, în același termen, Comisiei Electorale Centrale, iar cea prevăzută la alin.(5) lit.b) □ Autorității Naționale de Integritate.

(7) În termen de 24 de ore de la solicitarea Comisiei Electorale Centrale, Agenția Servicii Publice prezintă acesteia lista partidelor politice care au dreptul de a participa la alegeri. **Partidele politice care, până la începerea perioadei electorale, nu au prezentat Agenției Servicii Publice toate informațiile prevăzute la alin.(5) lit.b) nu au dreptul de a participa la alegeri.**

[Art.11 alin.(5)-(7) modificate prin Legea nr.100 din 13.06.2025, în vigoare 14.06.2025]

E. Argumentarea privind incidența drepturilor prevăzute de Constituție și preținsele încălcări ale Legii Supreme

1. Circumstanțe de fapt.

Pe data de 13 iunie 2025 Parlamentul a adoptat Legea nr. 100 pentru modificarea unor acte normative, inclusiv Legea nr. 294/2007 privind partidele politice. Legea a intrat în vigoare la data de 14 iunie 2025.

Prin această lege la art. 11 alin. (7) a fost introdusă următoarea propoziție: "Partidele politice care, până la începerea perioadei electorale, nu au prezentat Agenției Servicii Publice toate informațiile prevăzute la alin.(5) lit.b) nu au dreptul de a participa la alegeri."

În vederea înțelegerii contextului adoptării legii este necesar de a analizat etapele legislative ale acestui proces.²

Proiectul de lege (nr. 381) a fost înregistrat de către un grup de deputați la data de 17 decembrie 2024.

Textul de lege contestat nu exista în proiectul de lege înregistrat.

Acest proiect de lege a suferit modificări și completări esențiale, fiind înregistrate multe amendamente, unele care deviau serios de la conceptul inițial al proiectului. Prin unele amendamente se făceau amendamente la amendamentele anterioare.

Textul contestat a fost introdus în urma propunerii Guvernului în avizul său din 5 februarie 2025.

2. Incidența normelor constituționale și internaționale

Prin introducerea textului „*nu au dreptul de a participa la alegeri*” în art. 11 alin. (7) a Legii nr. 294/2007 privind partidele politice (în redacția Legii nr. 100/2025) este limitat dreptul unui partid de a participa la alegeri, iar aceasta presupune limitarea dreptului de a se expune asupra programului său dar și asupra programelor altor concurenți electorali. În acest caz este incident art. 32 din Constituție – dreptul la libera exprimare.

Prin introducerea unor asemenea restricții este limitată activitatea politică a unui partid. Alegerile reprezintă una din activitățile de bază a oricărui partid politic și excluderea din acest proces, practic face irelevantă activitatea acestuia. În acest caz este incident art. 41 din Constituție care garantează dreptul la libera asociere.

Interzicerea dreptului de a participa la alegeri pentru unele criterii de formă reprezintă o sfidare a principiului unor alegeri libere. Deci este incident art. 38 din Constituție – dreptul de a fi ales.

Restrângerea unor drepturi fundamentale menționate supra cu încălcarea proporționalității denotă că este incident și art. 54 din Constituție.

Principiile menționate mai sus, de asemenea, aduc atingere prevederilor art. 10, 11 și art. 3 protocolul I al Convenției Europene pentru Apărarea Drepturilor Omului.

² <https://www.parlament.md/material-details-md.nspx?param=1af90413-ce41-4a9d-8b28-9c26889861f6>

24

3. În continuare, vom aduce argumentele de rigoare prin care vom fundamenta poziția cu privire la neconstituționalitatea prevederilor contestate.

Considerăm că textul „*nu au dreptul de a participa la alegeri*” în art. 11 alin. (7) a Legii nr. 294/2007 privind partidele politice (în redacția Legii nr. 100/2025) depășește grav prevederile constituționale de la art. 32, 38, 41 și 54 precum și principiile garantate de CEDO de la art. 10, 11 și art. 3 protocolul I.

De menționat că Parlamentul a adopta aceste restricții cu doar 3 luni înainte de alegeri și doar cu o lună înainte de începerea perioadei de desemnare a candidaților.

Mai mult ca atât noua procedură de înregistrare a modificărilor în registrul de stat al persoanelor juridice care este prevăzută la art. 10 și 11 din Legea privind partidele politice, practic este aplicată retroactiv.

Un exemplu practic.

Un partid politic a ales componența biroului său în anul 2023 sau 2024 conform procedurilor statutare. Până la adoptarea modificărilor legislative componența membrilor organului de conducere nu s-a modificat. După intrarea în vigoare a legii partidele au depus actele pentru înregistrarea corespunzătoare, dar paradox, organul de înregistrare refuză din motiv că a expirat termenul de 15 zile de la momentul în care a fost aleasă componența acestui organ. Deci, în practică acest termen de 15 zile este aplicat retroactiv față de situații din trecut, sub sancțiunea refuzului de înregistrare, iar ca rezultat limitarea dreptului de a participa în alegeri.

Astfel, Parlamentul a adoptat o lege nouă și a impus condiții care nu existau la momentul alegerii organelor de conducere ale partidelor iar pentru anumite neconformități formale prevăzute de noua lege, aceste partide sunt limitate în drepturi fundamentale.

Considerăm că o asemenea sancțiune este una exagerată și total disproporționată. Sancțiunea afectează însă esența dreptului de a participa la viața politică, ceea ce constituie o ingerință gravă în drepturile menționate supra.

28

Sanționarea unui viciu de procedură (neînregistrarea unui organ intern al partidului) cu pierderea dreptului de participare la alegeri este o măsură disproporționată și inadmisibilă într-un stat de drept.

În absența unor garanții procesuale, norma poate fi instrumentalizată politic, pentru a exclude din competiția electorală partidele incomode. Asemenea norme trebuie interpretate și aplicate în cheie democratică, cu accent pe includere, nu pe excludere. În contextul Republicii Moldova, unde au existat deja cazuri de excludere din alegeri pentru motive de ordin formal, această normă deschide poarta abuzului.

Cu privire la restrângerea unor drepturi fundamentale.

Dreptul de a asocieri.

Prin introducerea unor criterii formale sub sancțiunea interzicerii participării la alegeri, de fapt, reprezintă o limitare totală de activitate pentru un partid politic, deoarece alegerile pentru orice partid este un scop de bază și excluderea unui partid din alegeri este echivalentă cu interzicerea acestuia.

În cazul în care astfel de limitări sunt puse în aplicare în ajunge alegeri, asta înseamnă nu altceva decât excluderea unui partid din viața politică, fapt care este echivalent cu radierea acestuia.

Dreptul de a participa la alegeri este un aspect esențial al libertății de asocieri politică. A exclude un partid pentru o eroare sau întârziere procedurală înseamnă a penaliza indirect membrii și alegătorii săi, ceea ce este incompatibil cu principiile democratice.

De remarcat că norma contestată nu prevede un termen rezonabil de conformare pentru înregistrarea biroului politic și nici un mecanism de avertizare, notificare sau remediere.

Astfel, se aplică în mod automat, fără analiză individualizată, fără posibilitatea corectării neconformității sau contestării într-un termen adecvat. Această lipsă de proporționalitate este contrară: principiului securității juridice, principiului legalității sancțiunilor, dreptului la acces efectiv la justiție (Art. 6 CEDO). În cauza Președintele Partidului Republican din Rusia v. Rusia, CEDO a constatat că refuzul de înregistrare, fără o justificare clară și fără posibilitate de remediere, a constituit o încălcare a Art. 11 CEDO, chiar dacă formal existau motive administrative.

Aceste noi restricții depășesc grav principul constituțional al dreptului la asociere prevăzut de art. 41 din Constituție și art. 11 al CEDO.

Potrivit art.1 alin.(3) din Constituție, Republica Moldova este un stat de drept, democratic, în care demnitatea omului, drepturile și libertățile lui, libera dezvoltare a personalității umane, dreptatea și pluralismul politic reprezintă valori supreme și sunt garantate.

Art.5 alin.(1) din Constituție statuează că democrația în Republica Moldova este exercitată în condițiile pluralismului politic.

Pluralismul politic presupune posibilitatea cetățenilor statului de a-și realiza dreptul la libertatea de opinii politice prin intermediul formațiunilor politice în care se pot asocia.

Pluralismul politic presupune existența în societate a unei pluralități sau, altfel spus, existența mai multor partide sau formațiuni politice care au viziuni și concepții diferite și care se constituie și acționează în condiții egale de tratament din partea statului. Pentru fiecare forță politică, pluralismul apare astfel ca o garanție a faptului că un alt partid nu va acționa pe ascuns și ilegal, impunând nelegitim influența sa. Pluralismul politic este o ordine politică și juridică care permite distribuirea puterii între forțe social-politice independente, acestea putând manifesta liber opinii și interese diverse, în condiții de cooperare, competiție sau chiar conflict.

În contextul dispozițiilor constituționale enunțate, semnificația statului de drept implică garantarea funcționării democrației și a pluralismului politic, inclusiv asigurarea libertății de opinie și a exprimării, a dreptului la asociere în partide și în alte

organizații social-politice, care sunt parte inalienabilă a drepturilor și libertăților fundamentale ale omului proclamate de Declarația Universală a Drepturilor Omului, consfințite și garantate de Constituția Republicii Moldova.

Pentru realizarea exigențelor statului de drept, este necesară respectarea unui șir de reguli, printre care: consacarea, garantarea și exercitarea efectivă a drepturilor și libertăților fundamentale, aceasta însemnând că statul trebuie să asigure fiecărui om posibilitatea reală de a se bucura de toate drepturile și libertățile fundamentale.

Art.32 alin.(1) din Constituție garantează oricărui cetățean libertatea gândirii, a opiniei, precum și libertatea exprimării în public prin cuvânt, imagine sau prin alt mijloc posibil.

Libertățile garantate de norma constituțională enunțată pot fi realizate atât personal, cât și prin intermediul partidelor sau al altor formațiuni social-politice, în care cetățenii se pot asocia.

Astfel, potrivit art.41 alin.(1) din Constituție, cetățenii se pot asocia liber în partide și în alte organizații social-politice. Ele contribuie la *definirea și la exprimarea voinței politice a cetățenilor* și, în condițiile legii, participă la alegeri.

Conform art. 1 al Legii privind partidele politice nr. 294/2007, partidele politice sunt asociații benevole ale cetățenilor Republicii Moldova, care, prin activități comune și în baza principiului liberei participări, contribuie la conceperea, exprimarea și realizarea voinței lor politice.

Fiind instituite democratice ale statului de drept, ele promovează valorile democratice și pluralismul politic, contribuie la formarea opiniei publice, participă prin înaintarea și susținerea candidaților la alegeri și la constituirea autorităților publice, stimulează participarea cetățenilor la alegeri, participă, prin reprezentanții lor, la exercitarea în mod legal a puterii în stat.

Așadar, una din căile de accedere a cetățenilor la guvernare pentru realizarea unor idealuri etice și sociale sunt partidele politice, care au devenit un atribut indispensabil al sistemului politic din Republica Moldova și reprezintă o formă de asociere esențială pentru buna funcționare a democrației. Partidele și alte organizații social-politice sunt egale în fața legii în drepturile și în responsabilitățile lor față de societate.

Potrivit art.41 alin. (4) din Constituție, partidele și alte organizații social-politice pot fi dizolvate numai dacă sunt declarate neconstituționale și numai în cazul în care acestea, prin scopurile ori prin activitatea lor, militează împotriva

pluralismului politic, a principiilor statului de drept, a suveranității și independenței, a integrității teritoriale a Republicii Moldova.

În jurisprudența sa anterioară (HCC nr. 11/2003) Curtea Constituțională a subliniat expres faptul că normă constituțională reglementează expres și exhaustiv condițiile de lichidare sancționară a partidelor politice, neadmițând extinderea lor.

Totodată, potrivit art. 72 alin.(3) din Constituție, prin lege organică se poate stabili numai modul de organizare și funcționare a partidelor politice, nu însă și temeiurile de lichidare sancționară a lor.

Pentru considerentele expuse Curtea a subliniat că Parlamentul nu a fost în drept să extindă condițiile de lichidare ca formă de sancționare a partidelor politice peste limitele constituționale strict delimitate în art.41 alin.(4) din Constituție.

Prin urmare, lichidarea partidelor politice și a altor organizații social-politice poate fi exercitată numai în cazurile expres prevăzute de art.41 din Constituție și numai cu avizul Curții Constituționale.

Curtea Europeană a Drepturilor Omului în hotărârile sale a enunțat că, reieșind din importanța democrației în sistemul Convenției europene pentru apărarea drepturilor omului și libertăților fundamentale (în continuare - Convenția), partidele politice țin de domeniul articolului 11, stabilind că dizolvarea acestora de către autoritățile de stat trebuie să satisfacă cerințele art.11 alin.(2) din Convenție. În opinia Curții Europene, imixtiunea în exercitarea drepturilor prevăzute de articolele 8, 9, 10 și 11 ale Convenției trebuie să fie evaluată cu standardul al ceea ce constituie "măsuri necesare într-o societate democratică". Prin urmare, excepțiile stabilite în articolul 11, în ceea ce privește partidele politice, trebuie să fie interpretate în mod strict; numai motive convingătoare și impunătoare pot justifica restricțiile libertății de asociere în partide. Determinând dacă există o necesitate în sensul art.11 alin.(2), statele contractante dispun numai de o limitată marjă de apreciere, care merge de mână cu o supraveghere europeană riguroasă, ce cuprinde atât legea, cât și deciziile ce o aplică, inclusiv cele date de instanțe de judecată.

În acest context Curtea a observat că, și în cazul încălcării dispozițiilor art.41 alin.(4) din Constituție, măsurile legale luate pentru interzicerea sau desființarea forțată a partidelor politice vor fi considerate de natură

excepțională și guvernate de principiul proporționalității în conformitate cu art.54 alin.(4) din Constituție.

Înalta Curte Constituțională și-a reiterat concluziile sale și ulterior (HCC nr. 12/2013), bazându-se pe jurisprudența consacrată a Curții Europene în această materie.

58. Curtea Europeană, în jurisprudența sa, a statuat că partidele politice reprezintă forme de manifestare a libertății de asociere și sunt considerate ca esențiale pentru buna funcționare a democrației. Având în vedere importanța noțiunii de "democrație" în tot sistemul de protecție a drepturilor omului, instituit prin Convenția Europeană, Curtea Europeană a reținut că este în afara oricărei îndoieli că partidele politice intră în domeniul de aplicare a art.11, ca forme de manifestare a libertății de asociere.

...
60. În același timp, Curtea Europeană a evidențiat strânsa legătură între libertatea de exprimare, garantată de art.10, și libertatea de reuniune și asociere, protejată de art.11 din Convenția Europeană. Toate aceste libertăți reprezintă recunoașterea unui drept general de "exprimare socială", în modalități și forme adecvate, una dintre acestea fiind sub formă de asociații, inclusiv partide politice.

61. Potrivit jurisprudenței Curții Europene, protecția opiniilor și a libertății de a le exprima, în sensul art.10, constituie unul din obiectivele recunoașterii libertății de asociere consacrate de art.11. Această protecție se aplică cu atât mai mult partidelor politice, datorită rolului lor esențial de a asigura pluralismul și buna funcționare a democrației (*Partidul Comunist Unit al Turciei și alții vs. Turcia*).

62. La fel, Curtea Europeană a subliniat și pe terenul art.11 faptul că nu există democrație fără pluralism. De aceea ideile exprimate de partidele politice, entități aflate sub protecția dispozițiilor art.11 din Convenția Europeană, reprezintă exercițiul colectiv al libertății de exprimare, ceea ce semnifică și protejarea lor de prevederile art.10.

63. Curtea Europeană a precizat că este deosebit de important de a avea un flux liber de opinii și informații în campaniile electorale. În cauza *Bowman v. Regatul Unit* Curtea Europeană a statuat:

"[...] alegerile libere și libertatea de exprimare, în special libertatea dezbaterilor politice, formează împreună piatra de temelie a oricărui sistem democratic (a se vedea hotărârea *Mathieu-Mohin și Clerfayt v. Belgia* din 2 martie 1987, seria A, nr.113, §47 și hotărârea *Lingens v. Austria* din 8 iulie 1986, seria A, nr.113, §41-42). Cele două drepturi sunt legate unul de altul și operează pentru a se consolida reciproc: de exemplu, după cum a observat Curtea, în trecut, libertatea de exprimare este una dintre "condițiile" necesare pentru a asigura libertatea de exprimare a opiniei publicului în alegerea legislativului. Din acest motiv este deosebit de important ca opiniile și informațiile de toate tipurile să poată circula liber în perioada premergătoare alegerilor [...]"

64. În opinia Curții Europene, limitările libertății de asociere impun o interpretare restrictivă atât în privința enumerării lor, cât și a determinării

30

domeniului de aplicare. Totodată, Curtea observă că, în jurisprudența sa, Curtea Europeană a statuat că "statele au un drept de control asupra conformității scopului și activității unei asociații cu regulile stabilite prin legislația națională, dar ele trebuie să-l utilizeze în așa fel, încât să corespundă obligațiilor asumate prin Convenție. Limitele libertății de asociere, prevăzute de art.11, impun o interpretare restrictivă, deoarece numai rațiuni convingătoare și imperative pot justifica o eventuală restrângere a exercițiului ei" (cauza Sidiripoulos și alții v. Grecia, §40).

...

114. În acest aspect, Comisia de la Veneția și OSCE/BIDDO în Memoriul prezentat Curții menționează:

"Restricțiile impuse libertății de exprimare și libertății de asociere trebuie să răspundă unei nevoi sociale presante și să fie proporționale acesteia. La adoptarea lor, statele urmează să beneficieze de o **marjă de apreciere**, care le-ar permite să țină cont de valorile lor democratice și experiența istorică. Această discreție reflectă faptul că statele sunt cel mai bine plasate pentru a evalua situația de pe teritoriul lor și de a decide cu privire la măsurile pe care urmează să le adopte. În același timp, statele trebuie să ia în considerare importanța dreptului protejat și a accentelor speciale puse pe libertatea discursului politic și a asocierii partidelor politice. Comisia de la Veneția și OSCE/BIDDO subliniază faptul că, potrivit standardelor internaționale, libertatea exprimării se extinde și asupra informației sau ideilor care pot fi interpretate ca ofensatoare, șocante și deranjante."

...

117. Curtea constată că lichidarea unui partid poate surveni doar în cazuri excepționale. În acest sens și Comisia de la Veneția în Instrucțiunile privind interzicerea și dizolvarea partidelor politice și măsuri analogice din 1999 a subliniat: "Interzicerea sau dizolvarea partidelor politice, ca măsură cuprinzătoare, urmează a fi aplicată cu maximă reținere". Conform Instrucțiunilor, încetarea existenței partidului este îndreptățită doar "în cazul partidelor care pledează pentru aplicarea violenței sau uz de violență ca mijloc politic de a răsturna ordinea constituțională democratică, prin aceasta subminând drepturile și libertățile garantate de Constituție".

118. În același sens, OSCE/BIDDO și Comisia de la Veneția în Instrucțiunile privind reglementarea partidului politic au stabilit:

"[...] posibilitatea de dizolvare sau interzicere a formării partidului politic urmează a fi aplicată cu atenție și doar în cazuri extreme. Partidele politice nu trebuie niciodată dizolvate pentru încălcări minore de conduită administrativă sau operațională. [...] La fel, un partid politic nu ar trebui să fie interzis sau dizolvat din

3/

cauză că ideile lui nu sunt favorabile, populare sau sunt ofensatoare. Dacă partidul vizat nu aplică violența și nu amenință pacea civică sau ordinea democratică constituțională a țării, atunci nu este îndreptățită nici interzicerea, nici dizolvarea."

Referindu-se la caracteristicile unei "**societăți democratice**", Curtea Europeană a acordat o importanță specială **pluralismului, toleranței și viziunilor largi**. În acest context, ea a reținut că, deși uneori interesele individuale trebuie subordonate celor ale unui grup, democrația nu înseamnă pur și simplu că opiniile majorității trebuie întotdeauna să prevaleze: trebuie identificat un **echilibru** care să le asigure **minorităților un tratament echitabil și adecvat și să evite orice abuz de poziție dominantă** (a se vedea *Young, James și Webster v. Regatul Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord*, 13 august 1981, § 63; *Chassagnou și alții v. Franța [MC]*, 29 aprilie 1999, § 112; *Partidul Popular Creștin Democrat v. Moldova*, 14 februarie 2006, § 64).

Comisia de la Veneția a subliniat în avizele sale importanța a trei principii de bază privind interzicerea sau dizolvarea partidelor politice:

- (1) caracterul excepțional al interzicerii sau dizolvării
- (2) proporționalitatea dizolvării sau interzicerea la scopul legitim urmărit și
- (3) garanțiile procesuale: procedura pentru interzicerea sau dizolvarea partidelor politice ar trebui să garanteze principiile echității, proces echitabil și deschidere.

De asemenea au fost stabilite anumite principii generale referitor la dizolvarea partidelor.

1) Interzicerea sau dizolvarea forțată a partidelor politice nu poate fi justificată decât în cazul partidelor care susțin folosirea violenței sau folosesc violența ca mijloc politic pentru a răsturna ordinea constituțională democratică, revocând astfel drepturile și libertățile garantate de constituție. Simplul fapt că un partid susține o schimbare pașnică a Constituției nu este suficient pentru a o interzice sau a o dizolva.

2) Partidul politic în ansamblu nu poate fi tras la răspundere pentru comportamentul individual al membrilor săi, neautorizat de partid, în cadrul activităților politice/public-partide.

3) Interzicerea sau dizolvarea partidelor politice, ca măsură deosebit de amplă, trebuie aplicată cu cea mai mare reținere. Înainte de a cere autorității judiciare competente interzicerea sau dizolvarea unui partid, guvernele sau alte autorități publice trebuie să evalueze, ținând cont de situația din țara în cauză, dacă partidul reprezintă într-adevăr un pericol pentru ordinea politică liberă și democratică sau pentru drepturile persoanelor și dacă alte măsuri mai puțin drastice pot preveni pericolul menționat.

4) „(...) Interzicerea sau dizolvarea unui partid politic este o ingerință mai gravă decât radierea sau privarea de beneficii anterioare, deoarece aceasta înseamnă în esență că partidul ca asociație este interzis sau încetează să existe. (...) Astfel, competența organelor statului de a dizolva un partid politic sau de a interzice formarea acestuia ar trebui să se refere la circumstanțe excepționale, să fie restrânsă și aplicată doar în cazuri extreme. Un astfel de nivel ridicat de protecție este justificat având în vedere rolul fundamental al partidelor politice în procesul democratic, care necesită și un control mai strict în comparație cu alte asociații decât partidele politice.

5) (...) Legislația ar trebui să articuleze clar criteriile care descriu cazurile extreme în care este permisă interzicerea și dizolvarea partidelor politice. Chiar dacă astfel de motive de interdicție sau dizolvare sunt enumerate în legislație, este important de menționat că o interdicție este justificată numai dacă îndeplinește standarde stricte de legalitate, subsidiaritate și proporționalitate. Fiind cele mai severe restricții disponibile, interzicerea și dizolvarea ar trebui considerate justificate numai atunci când toate măsurile mai puțin restrictive sunt considerate inadecvate. În plus, legislația ar trebui să reglementeze consecințele interzicerii și dizolvării partidelor politice, în special ceea ce se întâmplă cu bunurile și proprietățile partidului.

Orice astfel de măsuri trebuie să se bazeze întotdeauna pe o hotărâre judecătorească, să respecte cerințele și garanțiile minime prevăzute de CEDO și, prin urmare, să fie proporționale (...).

6) La determinarea justificării interzicerii sau dizolvării unui partid, trebuie luate în considerare considerații stricte de proporționalitate. Această cerință este dictată nu numai de gravitatea restricțiilor asupra libertății de asociere pe care le implică astfel de măsuri, ci și de principiul democratic al pluralismului, al cărui garant suprem este statul. Într-adevăr, după cum a hotărât CEDO, „nu poate exista democrație fără pluralism”. După cum notează APCE, „pe cât posibil, ar trebui folosite măsuri mai puțin drastice decât dizolvarea”. Astfel, statul trebuie să arate că nu vor fi suficiente măsuri mai puțin restrictive. Pentru a stabili dacă există o necesitate în sensul articolului 11 § 2, statul în cauză nu dispune decât de o marjă limitată de apreciere, care merge mână în mână cu o supraveghere europeană strictă care acoperă atât legea, cât și deciziile privind aplicarea acesteia, inclusiv deciziile unor tribunale independente. O astfel de verificare este cu atât mai necesară atunci

când un întreg partid politic este dizolvat. În acest context, CEDO este pregătită să ia în considerare contextul general al cazului în cauză, în special dificultățile asociate luptei împotriva terorismului ...

7) Pentru ca o dizolvare să fie justificată, trebuie să se arate că organul statutar al partidului (și nu membrii individuali) a fost cel care a stabilit scopurile și a întreprins acțiunile care necesită o astfel de dizolvare. Partidul nu poate fi făcut responsabil pentru acțiunile dispersate ale membrilor săi, mai ales dacă aceste acțiuni sunt contrare statutului partidului sau activităților partidului.

(...) Astfel, o considerație generală privind justificarea unei interdicții sau dizolvare a unui partid politic „ar trebui să se concentreze asupra următoarelor puncte: (i) dacă au existat dovezi plauzibile că riscul pentru democrație, presupunând că există, a fost suficient de inevitabil;

(ii) dacă acțiunile și discursurile conducătorilor și membrilor partidului politic în general, care dădea o idee clară asupra modelului de societate conceput și susținut de partid, care era incompatibil cu conceptul de „societate democratică”.

Analizând aceste principii privind aplicarea de interdicții partidelor constatăm că normele contestate nu respectă niciunul din criteriile internaționale menționate supra.

Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei (APCE) a adoptat o Rezoluție privind restricțiile privind activitățile partidelor politice în statele membre ale Consiliului Europei (Rezoluția 1308 (2002))²², care privește interzicerea unui partid politic ca fiind o măsură excepțională, legală doar dacă acest partid amenință ordinea democratică a țării. Documentul stabilește o serie de principii care trebuie respectate:

- măsură excepțională,
- pe cât posibil, ar trebui luate măsuri mai puțin drastice,
- partidul nu poate fi făcut responsabil pentru acțiunile membrilor săi individuali dacă acestea contravin statutului său,
- dizolvarea este o ultimă soluție și numai după un proces echitabil.

Niciun stat nu poate impune restricții doar pe baza dreptului său intern, ignorând obligațiile sale internaționale. Această regulă se aplică atât în perioade normale, cât și în cazuri de urgență. Această abordare este confirmată de practica Curții Europene a Drepturilor Omului.

Curtea Europeană a Drepturilor Omului a confirmat în repetate rânduri în jurisprudența sa că partidele politice sunt o formă de asociere necesară pentru buna funcționare a democrației și că, având în vedere importanța democrației în sistemul Convenției Europene a Drepturilor Omului, o asociație, inclusiv un partid politic, nu este exclus din domeniul de aplicare a protecției oferite de Convenție doar pentru că activitățile sale sunt văzute de autoritățile naționale ca subminând structurile constituționale ale statului și cerând restricții.

Astfel, în general, numărul redus de cazuri în care au fost luate măsuri extreme precum interzicerea sau dizolvarea unui partid politic indică importanța acordată principiului libertății de asociere și, prin urmare, proporționalitatea sancțiunilor impuse partidelor politice, care sunt considerate cel mai important dinte din mașinile democratice.

Referitor la jurisprudența relevantă a CEDO.

Mai jos vom reda cea mai relevantă jurisprudență a Curții Europene cu privire la garantarea dreptului la asociere, strâns legată de dreptul la libera exprimare.

Art. 11 protejează asociațiile împotriva ingerințelor nejustificate ale statului, care implică, de regulă, refuzul înregistrării unei asociații sau dizolvarea unei asociații, dar pot lua și alte forme care împiedică o asociație să își desfășoare activitățile (de exemplu, prin inspecții sau restricții privind finanțarea) (a se vedea *Yordanovi împotriva Bulgariei*, 2020).

Protecția opiniilor personale, oferită de art. 9 și art. 10 din Convenție, sub forma libertății de gândire, de conștiință și de religie, precum și a libertății de exprimare, este, de asemenea, unul din scopurile libertății de asociere, astfel cum este garantată de art. 11 (*Young, James și Webster împotriva Regatului Unit*, 1981, *Vörður Ólafsson împotriva Islandei*, 2010). O astfel de protecție poate fi asigurată efectiv doar prin garantarea unui drept pozitiv și a unui drept negativ la libertatea de asociere [*Sørensen și Rasmussen împotriva Danemarcei* (MC), 2006].

Astfel, art. 11 se aplică nu doar persoanelor sau asociațiilor ale căror opinii sunt primite în mod favorabil sau sunt considerate inofensive ori neimportante, ci și celor

ale căror opinii ofensează, șochează sau deranjează (*Redfearn împotriva Regatului Unit*, 2012; *Vona împotriva Ungariei*, 2013,

Punerea în aplicare a principiului pluralismului este imposibilă dacă o asociație nu își poate exprima liber ideile și opiniile (*Gorzelik și alții împotriva Poloniei* (MC), 2004; *Zhechev împotriva Bulgariei*, 2007). Protecția opiniilor și a libertății de exprimare a acestora se aplică cu atât mai mult în cazul partidelor politice, având în vedere rolul esențial al acestora în asigurarea pluralismului și a bunei funcționări a democrației [*Partidul Libertății și Democrației (ÖZDEP) împotriva Turciei* (MC), 1999)

Într-o societate democratică, bazată pe principiul statului de drept, ideile politice care contestă ordinea existentă fără a pune sub semnul întrebării principiile democrației și a căror realizare este susținută prin mijloace pașnice trebuie să beneficieze de o posibilitate adecvată de a fi exprimate, prin participarea la procesul politic (*Organizația Macedoneană Unită Ilinden – PIRIN și alții împotriva Bulgariei*, 2005).

Autoritățile publice au obligația să garanteze buna funcționare a unei asociații sau a unui partid politic, chiar și atunci când acestea deranjează sau ofensează persoanele care se opun ideilor sau revendicărilor legale pe care acestea doresc să le promoveze. Membrii acestora trebuie să poată participa la întruniri fără să se teamă că vor fi supuși unor violențe fizice de către adversarii lor. Această teamă ar putea să descurajeze alte asociații sau partide politice să își exprime în mod deschis opiniile asupra unor chestiuni foarte controversate, care afectează comunitatea. În cadrul unei democrații, dreptul de a contra demonstra nu se poate extinde la inhibarea exercitării dreptului unei asociații (*Ouranio Toxo și alții împotriva Greciei*, 2005; *Zhdanov și alții împotriva Rusiei*, 2019).

Respectarea triplului test al ingerinței

O ingerință în exercitarea dreptului la libertatea de asociere este justificată dacă respectă cerințele paragrafului 2 al articolului 11, și anume dacă este „prevăzută de lege”, urmărește unul sau mai multe scopuri legitime și este „necesară într-o societate democratică”.

Prevăzută de lege

Expresia „prevăzută de lege” impune în primul rând ca măsura contestată să aibă o bază în dreptul intern. Aceasta se referă, de asemenea, la calitatea legii în discuție, care trebuie să fie accesibilă persoanelor în cauză și previzibilă în ceea ce privește efectele sale. O lege este „previzibilă” dacă este formulată cu suficientă precizie pentru a permite persoanelor particulare – dacă este necesar, cu o consiliere adecvată – să își ajusteze conduita (*N.F. împotriva Italiei*, 2001, pct. 26 și 29). Pentru a îndeplini aceste cerințe, dreptul intern trebuie să ofere o anumită protecție juridică împotriva atingerilor arbitrare aduse de autoritatea publică drepturilor garantate de Convenție. Legea trebuie să indice cu suficientă claritate întinderea și modul de exercitare a unei astfel de puteri discreționare [*Maestri împotriva Italiei (MC)*, 2004].

O problemă referitoare la cerința „calității legii” a fost ridicată și în cauza *Tebieti Mühafize Cemiyeti și Israfilov împotriva Azerbaidjanului*, 2009, în care o asociație a fost dizolvată în temeiul unei legislații elaborate în termeni generali și care părea să ofere Ministerului Justiției o marjă amplă de apreciere pentru a interveni în orice chestiune legată de existența unei asociații, inclusiv în gestiunea sa internă

La caz remarcăm că testul calității legii nu este respectat. Legiuitorul nu argumentează necesitatea introducerii unor astfel de criterii dure prin care este sfidat pluralismul, statul de drept și democrația. Aceste prevederi constituționale sunt de natură foarte abstracte și nu pot fi aplicate fără o exemplificare exactă, cu referire la norme și proceduri detaliate în legislația națională. De exemplu dacă se face referire la încălcările financiare atunci legea trebuie să prevadă expres că aceste sancțiuni financiare gradual pot duce la limitarea sau dizolvarea partidului. Asemenea prevederi legale nu există. Legiuitorul interpretează noțiunea de democrație și stat de drept în propriul interes general, dar fără o reglementare legală expresă.

Mai mult ca atât, faptele invocate de autorul sesizării nu se încadrează în categoria restricțiilor prevăzute de art.41 alin.(4) din Constituție.

Deci suntem în fața unei proceduri care nu este prevăzută de lege în sensul jurisprudenței CEDO.

Scop legitim

Orice ingerință în dreptul la libertatea de asociere trebuie să urmărească cel puțin unul dintre scopurile legitime prevăzute la paragraful 2 al articolului 11: securitatea națională sau siguranța publică, apărarea ordinii sau prevenirea infracțiunilor, protejarea sănătății sau a moralei, și protecția drepturilor și libertăților altora. Excepțiile de la libertatea de asociere trebuie interpretate în sens restrâns, astfel încât

11

enumerarea lor să fie strict exhaustivă și definiția acestor excepții să fie în mod necesar restrictivă (*Sidiropoulos și alții împotriva Greciei*, 1998)

Legiuitorul nu a argumentat scopul legitim al ingerinței în dreptul la asociere. În afară de argumente declarative, nu au fost aduse exemple concrete și probe concludente care ar argumenta necesitatea extinderii restricțiilor contestate. Argumentul protejării statului de drept nu poate fi invocat aici atât timp, cât pentru presupusele încălcări financiare deja există un șir întreg de acțiuni de sancționare (de la lipsirea de mijloace bugetare, amendare și până la eliminarea din alegeri).

Deci suntem în fața lipsei unui scop legitim pentru a îngreuna dreptul la libera asociere.

Necesară într-o societate democratică

Noțiunea de necesitate implică două condiții: a) orice ingerință trebuie să corespundă unei „nevoi sociale imperioase” și b) ingerința trebuie să fie proporțională cu scopul legitim urmărit.

Termenul „necesar/ă” nu are flexibilitatea unor termeni precum „util/ă” sau „oportun/ă”. Excepțiile de la norma libertății de asociere trebuie să fie **interpretate strict** și restrângerea acestei libertăți poate fi justificată numai de motive întemeiate și imperative. În primul rând autorităților naționale le revine obligația să aprecieze dacă există o „nevoie socială imperioasă” de a impune o anumită restricție. Sarcina Curții nu este să substituie propria opinie celei a autorităților naționale, ci să verifice, din perspectiva Convenției, deciziile adoptate de acestea în exercitarea puterii lor de apreciere.

Aceasta nu înseamnă că controlul Curții se limitează la a verifica dacă statul pârât și-a exercitat puterea discreționară în mod rezonabil, cu atenție și cu bună-credință. Aceasta trebuie să examineze ingerința în litigiu în lumina cauzei în ansamblu și să stabilească dacă a fost „proporțională cu scopul legitim urmărit” și dacă motivele invocate de autoritățile naționale pentru a o justifica sunt „relevante și suficiente”. Procedând astfel, Curtea trebuie să se asigure că autoritățile naționale au aplicat standarde conforme cu principiile prevăzute la art. 11 și, în plus, că acestea și-au bazat deciziile pe o evaluare acceptabilă a faptelor relevante [*Gorzelik și alții împotriva Poloniei* (MC), 2004, *Partidul Comuniștilor (Nepeceriști) și Ungureanu împotriva României*, 2005, *Magyar Keresztény Mennonita Egyház și alții împotriva Ungariei*, 2014].

Dizolvarea unei asociații este o măsură dură, care are consecințe semnificative și care poate fi luată numai în cazurile cele mai grave (*Association Rhino și alții împotriva Elveției*, 2011, *Vona împotriva Ungariei*, 2013, *Les Authentiks și Supras Auteuil 91 împotriva Franței*, 2016). Statele au obligația sporită de a prezenta motive care justifică o astfel de măsură (*Adana TAYAD împotriva Turciei*, 2020). O hotărâre de dizolvare care nu se bazează pe motive acceptabile și convingătoare poate avea un efect disuasiv asupra asociației reclamante și a membrilor săi individuali, precum și asupra organizațiilor pentru apărarea drepturilor omului, în general.

Deși atât refuzul de a înregistra o asociație, cât și dizolvarea unei asociații sunt măsuri cu efecte radicale, aceasta din urmă constituie o măsură deosebit de severă, care ar putea fi justificată numai în circumstanțe strict limitate.

În cazul în care dizolvarea unei asociații este singura sancțiune disponibilă conform dreptului intern, indiferent de gravitatea încălcării în cauză, introducerea în legislație a unor sancțiuni alternative mai puțin radicale, cum ar fi un avertisment, o amendă sau retragerea avantajelor fiscale, permite obținerea unei flexibilități mai mari și alegerea unor sancțiuni mai proporționale (*Tebieti Mühafize Cemiyeti și Israfilov*, 2009; *Martorii lui Iehova din Moscova și alții împotriva Rusiei*, 2010)

Simpla nerespectare a anumitor cerințe legale privind gestiunea internă a organizațiilor neguvernamentale nu poate fi considerată o abatere atât de gravă încât să justifice pur și simplu dizolvarea (*Tebieti Mühafize Cemiyeti și Israfilov împotriva Azerbaidjanului*, 2009)

Pentru a respecta principiul proporționalității în cazul unei dizolvări, autoritățile trebuie să demonstreze că nu există alte mijloace de a îndeplini aceleași obiective prin care să se aducă atingere într-o măsură mai mică dreptului la libertatea de asociere (*Adana TAYAD împotriva Turciei*, 2020; *Asociația Rhino și alții*, 2011; *Magyar Keresztény Memmonita Egyház și alții*, 2014).

De exemplu, Curtea a constatat că dizolvarea unui partid sau a altui tip de asociație este justificată în cazul în care acesta:

- urmărește instaurarea unui stat bazat pe Șaria [*Refah Partisi (Partidul Bunăstării) și alții împotriva Turciei*, 2003; *Fundația Zehra și alții împotriva Turciei*, 2018, ; *Kalifatstaat împotriva Germaniei* (dec.), 2006];
- avea legături cu o organizație teroristă (*Herri Batasuna și Batasuna împotriva Spaniei*, 2009);
- a participat la manifestații și la parade paramilitare împotriva romilor (*Vona împotriva Ungariei*, 2013);
- a fost implicat în acte de violență repetate, în contextul unor meciuri de fotbal (*Les Authentiks și Supras Auteuil 91 împotriva Franței*, 2016);
- avea caracteristicile unei miliții private și era implicat în acte de violență și tulburarea ordinii publice (*Ayoub și alții împotriva Franței*, 2020).

Măsurile drastice, cum ar fi limitarea sau dizolvarea unui întreg partid politic sau refuzul de a înregistra un partid, pot fi luate doar în cazurile cele mai grave (*Herri Batasuna și Batasuna împotriva Spaniei*, 2009; *Linkov împotriva Republicii Cehe*, 2006). Aceste cazuri sunt cele care pun în pericol pluralismul politic sau principiile democratice fundamentale (*Partidul pentru o Societate Democratică (DTP) și alții împotriva Turciei*, 2016).

Este necesar de a reitera că jurisprudența menționată supra este relevantă acestei spețe deoarece criteriile de interzicere unui partid de a participa la alegeri, snt practic echivalente cu limitarea activității acestui partid, rolul căruia este lupta legitimă pentru putere, adică prin participare democratică la alegeri.

În cazul din speță este clar nu există o necesitate imperioasă de a îngădi acest drept fundamental doar pentru unele criterii formale de înregistrare a unor modificări în registrul de stat al persoanelor juridice.

Deci suntem în fața încălcării art. 41 din Constituție și art. 11 din Convenția Europeană.

Cu privire la restrângerea drepturilor electorale.

Parlamentul, introducând interdicții suplimentare de a a participa în alegeri, bazate pe criterii formale, care nu existau anterior, interdicții care au intrat în vigoare

40

cu doar câteva luni înainte de ziua alegerilor afectează direct principiul constituțional care garantează dreptul de a fi ales.

Conform art. 38 din Constituție, Voința poporului constituie baza puterii de stat care se exprimă prin alegeri libere iar dreptul de a fi ales este un drept garantat cetățenilor Republicii Moldova.

Art. 3 Protocolul I al Convenției Europene prevede dreptul la alegeri libere care să asigure libera exprimare a opiniei poporului cu privire la alegerea corpului legislativ.

Potrivit art. 2 alin. (1) din Constituție, suveranitatea națională aparține poporului Republicii Moldova. Această suveranitate este exercitată prin alegeri libere. Odată ce o bună parte din cetățeni sunt eliminați abuziv din dreptul său de a candida, atunci o parte din popor este limitat în dreptul său de a alege și exercita partea sa de suveranitate națională, deoarece există o probabilitate mare ca cei pentru care alegătorii au dorit să voteze să fie excluși din procesul electoral. *Fiecare alegător trebuie să aibă posibilitatea ca votul său să influențeze alcătuirea corpului legislativ, în caz contrar ar rămâne fără fond dreptul de vot, procesul electoral și, în cele din urmă, ordinea democratică în sine (Riza și alții împotriva Bulgariei, pct. 148).*

Mai jos vom reitera unele spețe relevante din jurisprudența CEDO care vin să argumenteze sfidarea de către Parlamentul RM atât a art. 38 din Constituție dar și a art. 3 protocolul I al Convenției europene.

În ceea ce privește cine se poate prevala de o presupusă încălcare a acestui aspect „pasiv”, Curtea a recunoscut că, atunci când legislația electorală sau măsurile luate de autoritățile naționale restrâng dreptul candidaților luați individual de a candida la alegeri pe lista unui partid, partidul respectiv poate, în această calitate, să se considere victima unei încălcări a art. 3 din Protocolul nr. 1, independent de candidații săi [Partidul Laburist Georgian împotriva Georgiei, pct. 72- 74; Riza și alții împotriva Bulgariei, pct. 142].

În cauza Tănase împotriva Moldovei (MC), Curtea s-a pronunțat asupra problemei dublei cetățenii, însă numai în raport cu art. 3 din Protocolul nr. 1. Aceasta a constatat existența unui consens potrivit căruia, în cazul în care se permite cetățenia multiplă, deținerea mai multor cetățenii nu ar trebui să constituie motiv de neeligibilitate pentru funcția de deputat, chiar dacă populația are diversitate etnică, iar numărul deputaților cu cetățenie multiplă riscă să fie ridicat.

4

Pentru a fi compatibilă cu Convenția, respingerea unei candidaturi trebuie să fie în primul rând legală, și anume să fie în special prevăzută de lege. În cauza Dicle și Sadak împotriva Turciei, reclamantii, deputații unui partid politic dizolvat, au fost condamnați la pedepse severe cu închisoarea pentru apartenența la o organizație ilegală. În urma unei hotărâri a Curții Europene, procesul lor a fost redeschis. Cu toate acestea, candidatura lor la alegerile parlamentare a fost respinsă pe motiv că nu și-au executat pedeapsa în totalitate. În cadrul examinării sale în temeiul art. 6 § 2 din Convenție, Curtea a constatat că din deciziile naționale reieșea că, în urma redeschiderii procesului, cauza trebuia judecată ca și cum ar fi fost judecată pentru prima dată. Curtea a concluzionat că menținerea condamnării inițiale în cazierul judiciar ale reclamantilor și respingerea ulterioară a candidaturii lor nu erau prevăzute de lege și că, prin urmare, a fost încălcat art. 3 din Protocolul nr. 1.

Deși este mai puțin strict decât în privința aspectului activ al art. 3 din Protocolul nr. 1, controlul Curții asupra aspectului pasiv nu este totuși inexistent. În special, controlul de proporționalitate, deși relativ flexibil, este real. Curtea a constatat, în special, o serie de încălcări ale art. 3 din Protocolul nr. 1 din cauza caracterului disproporționat al sancțiunilor aplicate unor aleși după ce partidele lor politice au fost dizolvate pe motivul nerespectării integrității teritoriale și unității statului ori al menținerii caracterului laic al sistemului politic.

În cauza Ždanoka împotriva Letoniei (MC), reclamanta era membră a unui partid aflat la originea unei tentative de lovitură de stat în 1991. Ulterior, candidatura sa la alegeri a fost respinsă de mai multe ori din cauza activităților sale împreună cu partidul respectiv, continuate ulterior tentativei de lovitură de stat. Curtea a considerat că fosta poziție a reclamantei în partid, combinată cu comportamentul său în timpul tentativei de lovitură de stat, putea totuși justifica împiedicarea acesteia să se prezinte la alegerile parlamentare. Deși o astfel de restrângere nu ar putea fi acceptată, de exemplu, într-o țară cu un cadru de instituții democratice stabilit de zeci de ani sau de secole, aceasta ar putea fi considerată acceptabilă în Letonia, având în vedere contextul istorico-politic și amenințarea la adresa noii ordini democratice. Cu toate acestea, Curtea a adăugat că Parlamentul Lituaniei avea obligația de a asigura supravegherea permanentă a restrângerii în litigiu, pentru a-i pune capăt într-un termen scurt. Această concluzie era cu atât mai justificată în lumina stabilității sporite de care beneficiază acum Letonia, în special datorită integrării sale depline în structura europeană. Prin urmare, orice inacțiune a corpului legislativ leton în această privință ar putea determina Curtea să își reconsidere concluzia (pct. 132-135).

Ulterior, Curtea a subliniat din nou importanța trecerii timpului și **necesitatea reevaluării legislației privind legile lustrației**. În cauza *Ādamsons împotriva Letoniei*, reclamantului, fost prim-ministru, i s-a respins candidatura pe motiv că a fost agent KGB în trecut. Curtea a confirmat concluziile sale privind contextul istoric al țării. Cu toate acestea, a adăugat că, în timp, simpla suspiciune generală față de un grup de persoane nu mai era suficientă, iar autoritățile trebuiau să furnizeze argumente și probe suplimentare pentru a justifica o astfel de respingere. Legea aplicată în speță era pentru foștii agenți ai KGB. Având în vedere diversitatea funcțiilor acestui organ, noțiunea era prea vastă. În aceste condiții, nu mai era suficient doar să se constate că persoana în cauză făcuse parte din grupul respectiv. Deoarece acest grup a fost definit prea larg, o restrângere a drepturilor electorale ale membrilor lui ar fi trebuit să urmeze o abordare individualizată pentru a ține seama de comportamentul lor real. Necesitatea acestei individualizări a devenit tot mai importantă odată cu trecerea timpului. Reclamantul nu a fost niciodată acuzat că ar fi fost implicat în mod direct sau indirect în faptele rele ale regimului totalitar și nici în vreun act care să poată dovedi opoziție sau ostilitate față de restabilirea independenței Letoniei și a ordinii sale democratice. Mai mult decât atât, acesta a fost declarat neeligibil în mod oficial foarte târziu, după 10 ani de carieră militară și politică remarcabilă în Letonia restaurată. Astfel, doar motivele cele mai convingătoare ar putea justifica neeligibilitatea reclamantului în aceste condiții. În plus, perioada de 10 ani în care foștii agenți ai KGB puteau suferi restrângerile prevăzute de alte texte legislative a fost prelungită cu încă 10 ani fără ca Parlamentul sau Guvernul să fi prezentat motive în acest sens. Prin urmare, Curtea a concluzionat că prelungirea a avut un caracter vădit arbitrar față de reclamant.

În trei cauze îndreptate împotriva Turciei, Curtea a avut ocazia să examineze consecințele, pentru parlamentari aleși, ale dizolvării partidelor politice din care făceau parte. În cauza *Sadak și alții împotriva Turciei (nr. 2)*, un partid politic a fost dizolvat pe motivul nerespectării integrității teritoriale și a unității statului. Deputații aleși sub titulatura acestuia au fost automat privați de mandatul lor parlamentar. Curtea a considerat că ingerințele în libertatea de exprimare a unui parlamentar din opoziție necesitau un control dintre cele mai stricte. Revocarea mandatului parlamentar al reclamantilor a fost automată și independentă de activitățile lor politice în nume propriu. Prin urmare, a fost o măsură de o severitate extremă și disproporțională față de orice scop legitim invocat.

În cauza *Kavakçı împotriva Turciei*, s-au adus restrângeri temporare asupra drepturilor politice ale reclamantei ca urmare a dizolvării definitive a partidului în

care era membră. Curtea a considerat că aceste măsuri aveau scopul de a păstra caracterul laic al regimului politic turc și că, având în vedere importanța acestui principiu pentru sistemul democratic din Turcia, măsura respectivă a urmărit scopurile legitime de apărare a ordinii și de protejare a drepturilor și libertăților celorlalți. În ceea ce privește proporționalitatea sancțiunii, pe de altă parte, dispozițiile constituționale referitoare la dizolvarea unui partid politic în vigoare la vremea respectivă aveau o întindere foarte mare. Toate faptele și afirmațiile membrilor puteau fi imputate partidului pentru a-l considera ca un centru de activități contrare Constituției și a decide dizolvarea lui. Nu s-a făcut nicio deosebire între diferitele grade de implicare ale membrilor în activitățile în litigiu. În plus, unii membri ai partidului – inclusiv președintele și vicepreședintele – aflați într-o situație comparabilă cu cea a reclamantei nu au suferit niciun fel de sancțiune. În consecință, Curtea a concluzionat că sancțiunea nu a fost proporțională și că a fost încălcat art. 3 din Protocolul nr. 1.

Într-o altă cauză având ca obiect revocarea mandatului unui deputat din același partid, Curtea a reiterat constatarea încălcării art. 3 din Protocolul nr. 1, dar a observat cu interes adoptarea unei modificări a Constituției care consolida statutul parlamentarilor și avea probabil ca efect scăderea frecvenței revocării unui mandat (Sobaci împotriva Turciei).

În cauza Lykourazos împotriva Greciei, Curtea a concluzionat că noua incompatibilitate profesională aplicabilă deputaților nu fusese anunțată înainte de alegeri și i-a surprins atât pe reclamant, cât și pe alegătorii săi în cursul mandatului. Aceasta a considerat că, examinând alegerea reclamantului în raport cu noul articol din Constituție, intrat în vigoare în 2003, fără a ține seama de faptul că alegerile au avut loc în aprilie 2000 în deplină legalitate, instanța internă l-a decăzut din funcțiile parlamentare și i-a privat pe alegătorii săi de candidatul pe care l-au ales în mod liber și democratic pentru a-i reprezenta timp de 4 ani, ceea ce constituie o încălcare a principiului încrederii legitime. În mod similar, în cauza Paschalidis, Koutmeridis și Zaharakis împotriva Greciei, Curtea a hotărât că revirimentul jurisprudențial imprevizibil ulterior alegerilor care a vizat calcularea coeficientului electoral, având ca efect pierderea mandatului de către mai mulți deputați, a constituit o încălcare a art. 3 din Protocolul nr. 1.

... restrângerea dreptului de a candida la alegeri, chiar dacă urmărește un scop legitim, nu trebuie să aibă ca efect înlăturarea caracterului efectiv al acestui drept

deoarece fie condițiile sunt introduse prea târziu ori prea brusc, fie nu sunt suficient de clare. În cauza *Lykourazos împotriva Greciei*, un text de lege care introducea incompatibilitatea mandatului de deputat cu orice alte activități profesionale le-a fost aplicată imediat deputaților în cursul actualului mandat, iar deputații au fost privați de mandatele lor, deși noua condiție nu existase în momentul alegerilor. Dar nu exista niciun motiv imperios pentru a justifica aplicarea acestei incompatibilități absolute. Pentru prima dată, Curtea a apelat la principiul încrederii legitime și, prin urmare, a constatat încălcarea art. 3 din Protocolul nr. 1. Curtea a aplicat din nou acest principiu în cauza *Ekoglasnost împotriva Bulgariei*. Deși niciuna dintre cele trei condiții noi introduse în legislația electorală nu ridică o problemă în sine, din cauza introducerii lor cu întârziere, partidul reclamant avea doar o lună să le îndeplinească. Curtea a considerat că respectivele condiții de participare la alegeri impuse formațiunilor politice fac parte din normele electorale fundamentale. Prin urmare, acestea ar fi trebuit să beneficieze de aceeași stabilitate temporală ca și celelalte elemente de bază ale sistemului electoral. De asemenea, Curtea a hotărât că dispozițiile în temeiul cărora i-a fost respinsă candidatura unui fost membru al clerului erau prea imprecise și, prin urmare, imprevizibile. În consecință, au acordat instanțelor electorale o marjă de apreciere excesivă și au lăsat prea mult loc pentru arbitrarul în aplicarea acestei restrângeri (*Sevidzade împotriva Azerbaidjanului*).

Legea contestată contravine standardelor și recomandărilor unanim recunoscute, aprobate de Comisia de la Veneția în Codul bunelor practici în materie electorală din 2002. Astfel, Înalțul for al Consiliului Europei a stabilit următoarele:

d. Privarea de dreptul de a alege și de a fi ales:

i. privarea cetățenilor de dreptul de a alege și de a fi ales poate fi prevăzută, dar numai sub rezerva următoarelor condiții cumulative:

ii. privarea trebuie să fie prevăzută de lege:

iii. principiul proporționalității trebuie să fie respectat; condițiile privării cetățenilor de dreptul de a fi ales pot fi mai flexibile decât cele prevăzute pentru dreptul de a alege;

iv. Suspendarea drepturilor electorale trebuie să se bazeze pe recunoașterea incapacității mintale sau condamnarea la privațiune de libertate prin hotărâre definitivă a instanței de judecată pentru comiterea unor infracțiuni grave.

46

v. Mai mult decât atât, suspendarea drepturilor politice sau constatarea incapacității mintale poate fi impusă numai prin hotărârea specială a instanței de judecată.

Astfel Comisia de la Veneția explică clară că trebuie să existe prevederi care ar reglementa clauzele suspendării drepturilor politice. Astfel de clauze trebuie să corespundă unor condiții uzuale care impun restricții asupra drepturilor fundamentale, cu alte cuvinte, ele trebuie:

- să fie prevăzute de lege ;
- să respecte principiul proporționalității ;

- să se bazeze pe o interdicție pe motiv de incapacitate mintală sau condamnare la privațiune de libertate prin hotărârea definitivă a instanței de judecată pentru comiterea unei infracțiuni grave. Mai mult decât atât, suspendarea drepturilor politice ale persoanei poate fi dispusă numai printr-o decizie specială adoptată de o instanță judecătorească. Oricum, în cazul suspendării pe motiv de incapacitate mintală, astfel de decizii speciale pot viza incapacitatea și impune ipso jure privarea drepturilor civile. Cât privește exercitarea unei funcții publice, condițiile privării indiviziiilor de dreptul de a fi ales pot fi mai puțin severe decât cele care vizează dreptul de vot, iar decizia de a priva un individ de dreptul a fi ales poate corespunde prevederilor legale în cazul în care acitivitatea desfășurată de persoanele în exercițiul funcțiilor publice contravine intereselor publice majore.

Același Cod al bunelor practici recomandă egalitatea șanselor trebuie garantată tuturor partidelor și candidaților și trebuie să stimuleze statul să adopte o atitudine imparțială față de ei și să aplice aceeași legislație echitabil tuturor.

Comisia de la Veneția în opinia sa CDL-AD(2022)025e (cu privire la proiectul noului cod electoral) a conturat unele recomandări importante precum reconsiderarea limitărilor dreptului de vot și de a candida la alegeri. Comisia constant a exprimat poziția că orice modificare a legislației electorale trebuie să se bazeze pe următoarele elemente esențiale:

- O legislație clară și cuprinzătoare care să îndeplinească obligațiile internaționale și standarde și abordează recomandările anterioare;

- 66
- Adoptarea legislației prin consens larg, după ample consultări publice cu toate părțile interesate
 - Angajamentul politic de a implementa integral o astfel de legislație, cu bună credință, în mod adecvat garanții procedurale și judiciare și mijloacele prin care să se evalueze în timp util orice pretins eșec de a face acest lucru.

La adoptarea normei legale contestate Parlamentul a ignorat în totalitate aceste recomandări.

Importanța alegerilor și respectării dreptului la vot a fost în atenția Curții Constituționale în mai multe cazuri. Mai jos vom reda unele principii generale statuate anterior de Curtea Constituțională a RM (HCC nr. 15/2015).

„37. Potrivit articolului 2 din Constituție, suveranitatea națională aparține poporului Republicii Moldova, care o exercită în mod direct și prin organele sale reprezentative.

38. Curtea reține că suveranitatea națională constă în dreptul poporului de a hotărî necondiționat asupra intereselor sale și de a le promova în formele stabilite de Legea Supremă. Acest principiu constituțional derivă din articolul 1 din Constituție, care consacră caracterul suveran al statului.

39. Curtea subliniază că, potrivit normei constituționale, suveranitatea națională poate fi exercitată de către popor în mod direct, prin participarea la alegerile în Parlament, în autoritățile administrației publice locale, precum și la referendumuri.

40. În Hotărârea nr.15 din 27 mai 2014 Curtea Constituțională a subliniat:

"46. [...] în sensul articolului 2 din Constituție, o democrație veritabilă poate fi constituită numai de către popor, prin exercitarea suveranității naționale în mod direct ori prin intermediul reprezentanților săi, aleși în cadrul unui scrutin democratic."

41. De asemenea, Comisia de la Veneția, în Codul de bună conduită în materie electorală, adoptat în cadrul celei de-a 52 sesiuni (Veneția, 18-19 octombrie 2002), a relevat următoarele:

"Democrația este, la fel ca și drepturile omului și supremația dreptului, unul din cei trei piloni ai patrimoniului constituțional european, precum și ai Consiliului Europei. Ea nu poate fi concepută fără alegeri, respectând un anumit număr de principii considerate democratice."

42. Curtea reiterează că dispozițiile constituționale ale articolelor 1 alin.(3) și 2 alin.(1) urmează a fi corelate cu prevederile articolului 38 din Legea Supremă, potrivit

căruia voința poporului constituie baza puterii de stat, aceasta exprimându-se prin alegeri libere, care au loc în mod periodic, prin sufragiu universal, egal, direct, secret și liber exprimat.

43. Astfel, Curtea reține că dreptul de vot al cetățenilor Republicii Moldova de la vârsta de 18 ani, împliniți până în ziua alegerilor inclusiv, este consacrat expres prin dispozițiile art.38 alin.(2) din Constituție, fiind unul din drepturile electorale fundamentale.

44. Curtea menționează că realizarea în practică a dreptului de vot al cetățenilor are loc prin participarea la alegerile în Parlament, în autoritățile administrației publice locale, precum și la referendumuri.

45. În acest sens, Curtea, prin Hotărârea nr.15 din 27 mai 1998, a reținut că alegerile constituie nu numai un mijloc de exercitare de către cetățeni a drepturilor lor politice, consacrate de Constituție, ci și un mijloc de dotare a instituțiilor unui stat democratic cu o capacitate coerentă de expresie, pentru a face posibilă organizarea unor centre de decizie politică, eficiente și în măsură să imprime activității de stat o orientare general nefragmentată.

46. Astfel, fiind caracteristice unui stat de drept, alegerile și referendumul sunt instrumente prin excelență ale democrației directe, în care alegătorii își exprimă opțiunea.

47. Dreptul de vot, fiind un drept fundamental, potrivit art.4 din Constituție, urmează a fi interpretat și aplicat inclusiv prin raportare la garanțiile instituite în Declarația Universală a Drepturilor Omului, Convenția europeană și Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice, care stabilesc că voința poporului este baza puterii de stat.”

Restrângerea dreptului la libertatea de opinie și întrunirilor.

Norma contestată din Legea privind partidele politice limitează atât dreptul de a participa în alegeri dar și orice drept al partidului de a comunica despre activitatea sa, de a difuza informații, organiza întruniri etc.

Dreptul la alegeri libere este strâns legat de alte două principii fundamentale protejate de Constituție și Convenția Europeană – dreptul la libera exprimare a opiniei și dreptul la libertatea de asociere. Nu pot exista alegeri libere dacă nu este posibil de a partaja liber idei și de a se asocia în vederea participării libere la alegeri.

Deja în mai multe cauze având ca obiect art. 10 din Convenție Curtea a subliniat interdependența dintre dreptul la alegeri libere și libertatea de exprimare. În aceste cauze s-a constatat că aceste drepturi, inclusiv libertatea de dezbateri politice, constituie baza oricărui regim democratic. Ambele drepturi sunt interdependente și se consolidează reciproc: de exemplu, libertatea de exprimare este una dintre „condițiile care asigură libera exprimare a opiniei poporului în alegerea corpului legislativ”. Din

W

acest motiv este deosebit de important, în perioada preelectorală, să se permită libera circulație a opiniei și informațiilor de orice fel (*Bowman împotriva Regatului Unit*, pct. 42).

Curtea Constituțională a RM a statuat aceleași principii (HCC nr. 12/2013), bazându-se pe jurisprudența consacrată a Curții Europene în această materie. Astfel, *Curtea Europeană a precizat că este deosebit de important de a avea un flux liber de opinii și informații în campaniile electorale. În cauza Bowman v. Regatul Unit Curtea Europeană a statuat:*

"[...] alegerile libere și libertatea de exprimare, în special libertatea dezbaterilor politice, formează împreună piatra de temelie a oricărui sistem democratic (a se vedea hotărârea Mathieu-Mohin și Clerfayt v. Belgia din 2 martie 1987, seria A, nr.113, §47 și hotărârea Lingens v. Austria din 8 iulie 1986, seria A, nr.113, §41-42). Cele două drepturi sunt legate unul de altul și operează pentru a se consolida reciproc: de exemplu, după cum a observat Curtea, în trecut, libertatea de exprimare este una dintre "condițiile" necesare pentru a asigura libertatea de exprimare a opiniei publicului în alegerea legislativului. Din acest motiv este deosebit de important ca opiniile și informațiile de toate tipurile să poată circula liber în perioada premergătoare alegerilor [...]"

64. În opinia Curții Europene, limitările libertății de asociere impun o interpretare restrictivă atât în privința enumerării lor, cât și a determinării domeniului de aplicare. Totodată, Curtea observă că, în jurisprudența sa, Curtea Europeană a statuat că "statele au un drept de control asupra conformității scopului și activității unei asociații cu regulile stabilite prin legislația națională, dar ele trebuie să-l utilizeze în așa fel, încât să corespundă obligațiilor asumate prin Convenție. Limitele libertății de asociere, prevăzute de art.11, impun o interpretare restrictivă, deoarece numai rațiuni convingătoare și imperative pot justifica o eventuală restrângere a exercițiului ei" (cauza Sidiripoulos și alții v. Grecia, §40).

...

114. În acest aspect, Comisia de la Veneția și OSCE/BIDD0 în Memoriul prezentat Curții menționează:

"Restricțiile impuse libertății de exprimare și libertății de asociere trebuie să răspundă unei nevoi sociale presante și să fie proporționale acesteia. La adoptarea lor, statele urmează să beneficieze de o marjă de apreciere, care le-ar permite să țină cont de valorile lor democratice și experiența istorică. Această discreție reflectă faptul că statele sunt cel mai bine plasate pentru a evalua situația de pe teritoriul lor și de a decide cu privire la măsurile pe care urmează să le adopte. În același timp, statele

ly

trebuie să ia în considerare importanța dreptului protejat și a accentelor speciale puse pe libertatea discursului politic și a asocierii partidelor politice. Comisia de la Veneția și OSCE/BIDD0 subliniază faptul că, potrivit standardelor internaționale, libertatea exprimării se extinde și asupra informației sau ideilor care pot fi interpretate ca ofensatoare, șocante și deranjante."

...

Prin adoptarea normei contestate Parlamentul a depășit limitele constituționale de la art. 40 din Constituție și art. 11 din Convenția europeană a drepturilor omului care garantează că *Orice persoană are dreptul la libertatea de întrunire pașnică și la libertatea de asociere, inclusiv dreptul de a constitui cu alții sindicate și de a se afilia la sindicate pentru apărarea intereselor sale.*

Mai jos vom aduce alte cazuri relevante din jurisprudența CEDO care vor demonstra ilegalitatea acestor restricții în raport cu aceste obligațiuni internaționale ale Republicii Moldova.

Dreptul la libertatea de întrunire pașnică este un drept fundamental într-o societate democratică și, la fel ca dreptul la libertatea de exprimare, constituie unul din fundamentele unei asemenea societăți. Prin urmare, acesta nu ar trebui interpretat în mod restrictiv [Djavit An împotriva Turciei, 2003, pct. 56; Kudrevičius și alții împotriva Lituaniei (MC), 2015, pct. 91].

*Un comportament care nu corespunde exercitării dreptului la libertatea de „întrunire pașnică” poate constitui o formă de exprimare protejată de art. 10, precum în cazul unei acțiuni de protest sub forma intrării forțate neautorizate în clădirea unei instituții oficiale (Taranenko împotriva Rusiei, 2014, pct. 69; Yezhov și alții împotriva Rusiei, * 2021, pct. 27).*

Actele neviolente săvârșite în timpul unei întruniri sunt protejate de art. 11. Curtea a considerat că blocarea drumurilor publice și alte comportamente fizice care obstrucționează în mod intenționat traficul și cursul normal al vieții intră sub incidența art. 11 [Barraco împotriva Franței, 2009, pct. 39; Lucas împotriva Regatului Unit (dec.), 2003].

Ocuparea pașnică a unui spațiu pentru o perioadă lungă de timp, deși constituie o încălcare evidentă a dreptului intern, poate fi considerată o „întrunire pașnică” (Cisse împotriva Franței, 2002, pct. 39-40; Tuskia și alții împotriva Georgiei, 2018, pct. 73; Annenkov și alții împotriva Rusiei, 2017, pct. 123).

Dreptul la libertatea de întrunire include dreptul de a alege ora, locul și modul de desfășurare a întrunirii, în limitele stabilite la art. 11 § 2 (Sáska împotriva Ungariei, 2012,

pct. 21). Prin urmare, în cazul în care locul desfășurării întrunirii este crucial pentru participanți, un ordin de schimbare a acestuia poate constitui o ingerință în exercitarea dreptului lor la libertatea de întrunire, garantat de art. 11 din Convenție (*Organizația Macedoneană Unită Ilinden și Ivanov împotriva Bulgariei*, 2005, pct. 103; *Lashmankin și alții împotriva Rusiei*, 2017, pct. 405).

Chiar dacă există un risc real ca o întrunire să aibă ca rezultat tulburări, ca urmare a unor evoluții care nu pot fi controlate de persoanele care o organizează, nu înseamnă că această întrunire, în sine, nu intră sub incidența art. 11 § 1, iar orice restricție impusă acesteia trebuie să fie conformă cu dispozițiile paragrafului 2 al acestei dispoziții (*Schwabe și M.G. împotriva Germaniei*, 2011, pct. 103).

Obstrucționarea unor artere rutiere, în cadrul unei demonstrații, este un comportament considerat pașnic în sine. Deși comportamentul fizic prin care este obstrucționată în mod intenționat circulația și cursul normal al vieții, cu scopul de a perturba serios activitățile desfășurate de alte persoane, nu este neobișnuit în cadrul exercitării libertății de întrunire în societățile moderne, acest tip de comportament nu ține de esența acestei libertăți, astfel cum este protejată de art. 11 din Convenție. Această stare de fapt are implicații asupra oricărei aprecieri a „necesității” în temeiul art. 11 [*Kudrevičius și alții împotriva Lituaniei (MC)*, 2015, pct. 97, cu trimiterile și exemple suplimentare]. De asemenea, ocuparea clădirilor publice este considerată, în general, un comportament pașnic, în pofida ilegalității sale și a perturbărilor pe care le poate provoca (*Cisse împotriva Franței*, 2002, pct. 39-40; *Tuskia și alții împotriva Georgiei*, 2018, pct. 73; *Annenkov și alții împotriva Rusiei*, 2017, pct. 126).

O întrunire viciată de acte de violență izolate nu este considerată, în mod automat, nepașnică, astfel încât să nu beneficieze de protecția oferită de art. 11. O persoană nu încetează să se bucure de dreptul la libertatea de întrunire pașnică din cauza unor acte de violență sporadice sau a altor infracțiuni comise de alte persoane în cursul demonstrației, ducă persoana în cauză își păstrează intențiile și comportamentul pașnice (*Ezelin împotriva Franței*, 1991, pct. 53; *Frumkin împotriva Rusiei*, 2016, pct. 99; *Laguna Guzman împotriva Spaniei*, 2020, pct. 35). Posibilitatea ca persoane cu intenții violente – nu membrii asociației organizatoare – să participe la demonstrație nu poate, în sine, să determine anularea acestui drept (*Primov și alții împotriva Rusiei*, 2014, pct. 155).

Statele trebuie nu doar să se abțină de la aplicarea unor restricții indirecte nerezonabile asupra dreptului la libertatea de întrunire pașnică, ci și să protejeze acest drept. Deși scopul esențial al art. 11 este protejarea persoanelor particulare împotriva ingerințelor arbitrare ale autorităților publice în exercitarea drepturilor protejate, poate exista, în plus, obligația pozitivă de a asigura exercitarea efectivă a acestor drepturi [*Kudrevičius și alții împotriva Lituaniei (MC)*, 2015, pct. 158; *Djavit An împotriva Turciei*, 2003, pct. 57].

51

Este posibil ca o demonstrație să deranjeze sau să ofenseze persoanele care se opun ideilor sau revendicărilor pe care aceasta dorește să le promoveze. Participanții trebuie totuși să poată desfășura demonstrația fără să se teamă că vor fi supuși la violențe fizice de către adversarii lor; această teamă ar putea să descurajeze asociațiile sau alte grupuri care susțin idei sau interese comune să își exprime în mod deschis opiniile asupra unor chestiuni foarte controversate, care afectează comunitatea. În democrație dreptul de a contrademonstra nu se poate extinde la a inhiba exercitarea dreptului de a demonstra Plattform „Ärzte für das Leben” împotriva Austriei, 1988, pct. 32).

Prin urmare, statele contractante au obligația de a lua măsuri rezonabile și adecvate pentru a asigura desfășurarea pașnică a demonstrațiilor legale (Organizația Macedoneană Unită Ilinden și Ivanov împotriva Bulgariei, 2005, pct. 115).

Simpla existență a unui risc nu este suficientă pentru interzicerea evenimentului: în cadrul evaluării lor, autoritățile trebuie să prezinte estimări concrete ale nivelului potențial de perturbare, pentru a aprecia care sunt resursele necesare pentru a neutraliza amenințarea pe care o reprezintă ciocnirile violente (Fáber împotriva Ungariei, 2012, pct. 40; Barankevich împotriva Rusiei, 2007, pct. 33). 45. Dacă orice probabilitate a existenței unor tensiuni și interacțiuni agresive între grupurile adversare, în timpul unei demonstrații, ar justifica interzicerea acesteia, societatea ar fi privată de posibilitatea de a asculta puncte de vedere diferite cu privire la orice problemă care ofensează sensibilitatea opiniei majoritare (Stankov și Organizația Macedoneană Unită Ilinden împotriva Bulgariei, 2001, pct. 107). 46. Interzicerea necondiționată a unei contrademonstrații este o măsură extremă, care necesită o justificare specială, îndeosebi atunci când demonstrația respectivă privește o chestiune de interes public (Öllinger împotriva Austriei, 2006, pct. 44).

Refuzul de a-i permite unei persoane să călătorească în scopul participării la o întrunire constituie, de asemenea, o ingerință (Djavit An împotriva Turciei, 2003, pct. 61-62). Același lucru este valabil și pentru anumite măsuri luate de autorități în cursul unei manifestații, precum dispersarea acesteia sau arestarea participanților la aceasta, precum și sancțiunile impuse pentru participarea la aceasta (Kasparov și alții împotriva Rusiei, 2013, pct. 84; Gafgaz Mammadov împotriva Azerbaidjanului, 2015, pct. 50). Folosirea forței de către agenți de poliție împotriva unor participanți pașnici, în timpul dispersării unei întruniri sau pentru menținerea ordinii publice, constituie o ingerință în exercitarea dreptului la libertatea de întrunire pașnică (Laguna Guzman împotriva Spaniei, 2020, pct. 42; Zakharov și Varzhabyan împotriva Rusiei, 2020, pct. 88).

Cu referire la restrângerea unor drepturi fundamentale.

52

Prin restrângerea drepturilor fundamentale la opinie, întrunire, asociere și alegeri, pentru criterii de formă excesive, Parlamentul a depășit limitele stabilite la art. 54 din Legea Supremă.

Articolul 54 din Constituție nu consacră drepturi sau libertăți, ci exprimă dreptul statului și al organelor sale de a restrânge exercițiul unor drepturi sau libertăți. Prin utilizarea cuvântului *restrângerea* se presupune că exercițiul drepturilor nu este suspendat sau anulat în genere, ci numai limitat, realizându-se sub anumite aspecte, ca și până la survenirea situației de restrângere. Iar prin folosirea cuvântului *exercițiului* se presupune limitarea temporară a modalităților de realizare a dreptului, acesta existând în continuare și neputând fi afectat în substanța sa, așa cum prevede alin. (1).

Declarația Universală a Drepturilor Omului, în art. 29 alin. (2), se referă la posibilitatea restrângerii exercițiului unor drepturi: *În exercitarea drepturilor și libertăților sale, fiecare persoană este supusă: numai îngrădirilor stabilite de lege în scopul exclusiv al asigurării recunoașterii și respectului drepturilor și libertăților celorlalți și în vederea satisfacerii cerințelor juste ale moralei, ordinii publice și bunăstării generale, într-o soci- etate democratică.*

Pactul Internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale, în art. 4, art. 5 alin. (2), art. 8 alin. (2), prevede posibilitatea restrângerilor și derogărilor de la drepturile pe care le cuprinde: *Nu se poate admite nicio restricție sau derogare de la drepturile fundamentale ale omului, recunoscute sau în vigoare în orice țară în virtutea unor legi, convenții, regulamente sau cutume, sub pretextul că prezentul Pact nu recunoaște aceste drepturi sau le recunoaște într-o măsură mai mică.*

Pactul Internațional cu privire la drepturile civile și politice, în art. 4 alin. (1), art. 5 alin. (2), art. 12 alin. (3), art. 18-19, art. 21, art. 22 alin. (2), prevede posibilitatea restrângerilor și derogărilor de la drepturile pe care le cuprinde: *Drepturile nu pot face obiectul unor restricții decât dacă acestea sunt prevăzute prin lege, necesare pentru a ocroti securitatea națională, ordinea publică, sănătatea și moralitatea publică sau drepturile și libertățile altora și sunt compatibile cu celelalte drepturi recunoscute în prezentul Pact.*

Convenția Europeană a Drepturilor Omului, în art. 9 alin. (2), art. 10 alin. (2), art. 11 alin. (2) și art. 2 din Protocolul nr. 4 la CEDO, stabilește posibilitatea restrângerii drepturilor: *Exercitarea dreptului nu poate face obiectul altor restrângeri decât acelea care, prevăzute de lege, constituie măsuri necesare, într-o societate democratică, pentru securitatea națională, siguranța publică, menținerea ordinii publice, prevenirea faptelor penale, protecția sănătății sau a moralei, ori pentru protejarea drepturilor și libertăților altora.*

Așadar, potrivit actelor internaționale, **restrângerile și derogările** sunt admisibile dacă:

- a) sunt necesare într-o societate democratică și sunt prevăzute expres de lege;
- b) se impun pentru a proteja securitatea națională, ordinea, sănătatea sau morala publică, drepturile și libertățile celorlalți;
- c) sunt stabilite exclusiv în vederea favorizării binelui general într-o societate democratică;
- d) sunt impuse pentru membrii forțelor armate și poliției.

Prin prevederile alin. (1) al art. 54, legiuitorul constituant a statuat că *în Republica Moldova nu pot fi adoptate legi care ar suprima sau ar diminua drepturile și libertățile fundamentale ale omului și cetățeanului*. Această normă constituțională protejează dreptul în substanța sa și prescrie fără echivoc că, odată declarat în Constituție, dreptul nu mai poate fi suspendat sau anulat.

De fapt, norma constituțională consacră un principiu potrivit căruia un drept constituțional obținut nu mai poate fi suprimat sau diminuat prin legi organice sau alte acte normative.

Pentru determinarea mai clară a prevederilor constituționale cuprinse în alin. (1) al art. 54 se impun o serie de precizări. Norma constituțională admite restrângerea exercițiului drepturilor și libertăților fundamentale în următoarele condiții:

1. *Ingerința trebuie să fie prevăzută de lege*. Deoarece nu se precizează prin ce fel de lege, dispoziția constituțională trebuie interpretată astfel:

- a) restrângerea exercițiului unui drept prevăzut expres și clar de Constituție sau al unui drept stabilit prin lege organică se efectuează prin lege organică;
- b) restrângerea unui drept stabilit de o lege ordinară se efectuează prin lege organică sau ordinară.

2. *Ingerința corespunde normelor unanim recunoscute ale dreptului internațional*. În acest sens, restricția trebuie să fie compatibilă cu reglementările celor mai importante instrumente universale în domeniul protecției drepturilor omului, cum sunt: Declarația Universală a Drepturilor Omului, Pactul Internațional cu privire la drepturile civile și politice și Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale.

3. *Ingerința constituie o măsură necesară într-o societate democratică*. Potrivit jurisprudenței Curții Europene a Drepturilor Omului, termenul *necesar* implică existența unei *nevoi sociale imperioase*. Întrucât statele au îndatorirea de a garanta respectarea drepturilor și libertăților, acestora li se recunoaște și o *anumită marjă de apreciere*, fie că este vorba despre legislatorul național, fie de alte organe ale statului, inclusiv de instanțele judecătorești, chemate să interpreteze și să aplice prevederile legislației în vigoare.

4. *Ingerința trebuie să fie proporțională scopului urmărit*. Luând în

considerație faptul că natura restrângerii este criteriul după care se apreciază proporționalitatea acesteia, este importantă ideea că restrângerea trebuie să se facă în favoarea interesului general, adică să existe circumstanțe în care restrângerea nu ar afecta interesul general, ci i-ar aduce beneficii.

Mai sunt de menționat o serie de principii și considerații de care trebuie să se țină cont la aplicarea alin. (2) din art. 54 al Constituției:

- Restrângerea nu trebuie să fie discriminatorie (pe motive de rasă, sex, religie, limbă sau origine socială). Considerăm însă că ar putea exista o restrângere justificată și legală în legătură cu apartenența politică a unei persoane, atunci când partidul acesteia este interzis sau limitat în acțiuni, deoarece pune în pericol ordinea de drept sau morală.

- Pe lângă restrângerile analizate, există anumite restrângeri formulate chiar în conținutul drepturilor și al libertăților fundamentale (art. 32 alin. (2); art. 34 alin. (3); art. 41 alin. (7) din Constituție).

- Restrângerile trebuie să vizeze întotdeauna un drept determinat sau lesne determinabil și să nu afecteze exercitarea altor drepturi sau libertăți.

Alin. (3) din art. 54 consacră o excepție de la norma generală, stabilind că *prevederile alineatului (2) nu admit restrângerea drepturilor proclamate în articolele 20-24*. Astfel, normele din alin. (3) interzic restrângerea exercițiului unor drepturi, conferindu-le de fapt statutul de drepturi absolute. Aceste drepturi sunt:

- a) accesul liber la justiție (art. 20);
- b) prezumția nevinovăției (art. 21);
- c) neretroactivitatea legii (art. 22);
- d) dreptul fiecărui om de a-și cunoaște drepturile și îndatoririle (art. 23);
- e) dreptul la viață și la integritate fizică și psihică (art. 24).

Alin. (4) al art. 54 precizează că *restrângerea trebuie să fie proporțională cu situația care a determinat-o și nu poate atinge existența dreptului sau a libertății*. În acest fel, la condițiile și cazurile când poate fi restrâns exercițiul unor drepturi, se mai adaugă necesitatea respectării a încă două principii: cel al proporționalității și cel al neafectării substanței dreptului.

1. **Principiul proporționalității** presupune că orice restrângere trebuie stabilită și aplicată numai în scopul pentru care a fost prevăzută și în limitele strict necesare, în funcție de situația care o justifică.

Dacă nu există dispoziții legale care să determine limitele proporționalității, problema se soluționează pornind de la situațiile și circumstanțele concrete (de fapt), care trebuie verificate și apreciate de către autoritatea (instanța) în fața căreia se invocă ne-proporționalitatea (spre exemplu, nu va putea fi restrâns exercițiul dreptului la viața intimă și privată pe motivul că cei care îl exercită complotază împotriva siguranței naționale).

În legătură cu principiul proporționalității, este semnificativă ideea că

restrângerea trebuie să se facă în vederea favorizării interesului general.

2. **Principiul neafectării substanței dreptului.** Dacă exercițiul dreptului este doar restrâns, în afara limitelor respective exercițiul este liber, prin urmare, substanța dreptului rămâne neatinsă. Pe de altă parte, acest principiu interzice pierderea unor drepturi dobândite anterior și reconsiderarea beneficiului produs prin dobândirea lor, deoarece un drept dobândit este întotdeauna rezultatul direct al unor factori obiectivi, iar pierderea sau reconsiderarea lui trebuie să aibă suporturi obiective și legale, explicite.

Analizând tot contextul în care au fost adoptate normele contestate, constatăm că legiuitorul nu a îndeplinit cerințele prevăzute de art. 54 din Constituție referitor la necesitatea restrângerii dreptului la opinie, întrunire, asociere și alegeri.

Privind cerința suspendării legii contestate.

Potrivit art. 26 alin. (1) din Legea cu privire la Curtea Constituțională, acțiunea actelor normative sesizate poate fi suspendată pînă la soluționarea în fond a cauzei.

Prin hotărârea Parlamentului nr. 77/2025 pentru data de 28 septembrie s-a stabilit desfășurarea alegerilor parlamentare. Potrivit prevederilor legale dar și a programului calendaristic aprobat de Comisia Electorală Centrală termenul limită pentru depunerea actelor de înregistrare în calitate de concurent electorale este data de 19 august 2025.³

Mai multe partide politice, inclusiv reclamantul este pregătit pentru a depune actele de a fi înregistrat în calitate de concurent electoral în vederea realizării dreptului la alegeri libere și a fi ales.

Pînă la acest termen limită au rămas doar cîteva zile.

O eventuală declarație neconstituțională a restricției legale contestate nu-și va avea efectul dat fiind că toate procedurile de desemnare/înregistrare a candidaților (interne și externe) deja va fi expirat, iar partidul și candidații nu vor mai putea să fie restabiliți în drepturile lor electorale, cu consecințe iremediabile.

³ https://a.cec.md/ro/cu-privire-la-aprobarea-programului-calendaristic-pentru-realizarea-actiunilor-d-2751_112965.html

La ziua de azi, atât organul înregistrării de stat cât și Comisia Electorală Centrală deja aplică această normă legală contestată și refuză primirea actelor pentru participare la alegeri.

Aceste refuzuri sunt contestate în ordinea stabilită și se află pe rolul instanțelor de judecată, dar procesele pot dura o perioadă îndelungată.

Doar suspendarea acțiunii legii contestate ar putea menține acel echilibru și o posibilitate de restabilire în drepturi după ce va fi dată soluția pe fond în această cauză. Necesitatea suspendării acțiunii normei legale contestate este dictată de faptul că sunt incidente mai multe drepturi fundamentale și principii constituționale, precum: dreptul de a fi ales, libertatea exprimării și la asociere.

În acest sens sunt relevante concluziile Curții Constituționale într-un caz similar, stabilit prin Decizia nr. 122/2023. Curtea a stabilit următoarele:

„8. Curtea reține că poate suspenda acțiunea actelor normative prevăzute la articolele 135 alin. (1) lit. a) din Constituție, 4 alin. (1) lit. a) din Legea cu privire la Curtea Constituțională și 4 alin. (1) lit. a) din Codul jurisdicției constituționale, sesizate în modul corespunzător la Curtea Constituțională, care afectează sau se referă la domeniile stabilite la articolul 25¹ alin. (2) din Legea citată și articolul 7¹ alin. (2) din Codul menționat.

9. În jurisprudența sa, Curtea a reținut că în cazul în care autorul unei sesizări invocă riscul afectării unui domeniu prevăzut de articolul 25¹ alin. (2) pct. 1) din Legea cu privire la Curtea Constituțională și de articolul 7¹ alin. (2) pct. 1) din Codul jurisdicției constituționale trebuie aduse argumente privind intensitatea și posibilele prejudicii și consecințe negative iminente și ireparabile ale riscului (DCC nr. 14 din 7 februarie 2022, § 13).

10. Examinând prima facie sesizarea respectivă în partea ce ține de dispunerea suspendării, Curtea reține că argumentul principal avansat de autorii acesteia constă în faptul că o eventuală soluție de neconstituționalitate pronunțată de Curte posterior perioadei în care pot fi înaintați candidați la alegerile locale din 5 noiembrie 2023 nu le va garanta persoanelor vizate de prevederile contestate dreptul de a fi alese, protejat de articolul 38 alin. (3) din Constituție.

11. Curtea observă că, potrivit articolului 38 alin. (3) din Constituție, dreptul de a fi aleși le este garantat cetățenilor cu drept de vot, în condițiile legii, și presupune, între altele, desemnarea și înregistrarea candidaților de către organele electorale.

12. Curtea reține că această sesizare a fost depusă în perioada înregistrării candidaților la alegerile locale generale, care vor avea loc pe data de 5 noiembrie 2023. Astfel, în eventualitatea în care va declara neconstituțional articolul 16 alin. (2)

lit. e) din Codul electoral, fără a suspenda acțiunea prevederii contestate, hotărârea sa va fi lipsită de efectivitate, dat fiind caracterul ei ex nunc obișnuit.”

Astfel, considerăm că este total justificat atât în drept cât și în fapt cerința de a suspenda acțiunea legii contestate până la examinarea în fond a sesizării.

G. Cerințele autorului sesizării

În temeiul celor expuse mai sus, în baza articolului 135, alineatul (1), litera a) și g) din Constituția Republicii Moldova, a articolul 4 alin. (1) și art. 25 și 26 din Legea nr. 74/2025 cu privire la Curtea Constituțională solicităm Curții Constituționale a Republicii Moldova următoarele:

A. Primirea și acceptarea spre examinare a prezentei excepții de neconstituționalitate.

B. Suspendarea acțiunii textului „*nu au dreptul de a participa la alegeri.*” din art. 11 alin. (7) a Legii nr. 294/2007 privind partidele politice (în redacția Legii nr. 100/2025) până la examinarea în fond a sesizării;

C. Verificarea constituționalității textului „*nu au dreptul de a participa la alegeri.*” din art. 11 alin. (7) a Legii nr. 294/2007 privind partidele politice (în redacția Legii nr. 100/2025) în raport cu art. art. 1 alin. (3), 4, 5, 6, 20, 23, 32, 38, 41, 60, 66, 54, 74 și 116 din Constituția Republicii Moldova, precum și art. art. 6, 10, 11, 3 protocolul I al Convenției Europene pentru Apărarea Drepturilor Omului.

H. Declarația și semnătura autorului sesizării

Autorul excepției de neconstituționalitate declară pe propria sa onoare că informațiile prezentate Curții sunt veridice, fapt pentru care semnează:

Cu stimă,

Autor al sesizării

Digitally signed by Beschieru Alexandru
Date: 2025.08.06 18:09:52 EEST
Reason: MoldSign Signature
Location: Moldova

MOLDOVA EUROPEANĂ

ÎNCHEIERE

07 august 2025

mun. Chișinău

Completul specializat în examinarea acțiunilor în contencios administrativ din cadrul Colegiului civil, comercial și de contencios administrativ al Curții de Apel Centru

În componența:

Președintele completului, judecător

Judecători

Grefier

Sîrbu Victoria

Bagrin Lucia și Cașcaval Andrei

Morozov Sabrina

examinând în ședință publică, cerea cu privire la ridicarea excepției de neconstituționalitate înaintată de către președintele Partidului Politic "Forța Alternativă și de Salvare a Moldovei" – Beschieru Alexandru,

în cauza de contencios administrativ, intentată la acțiunile înaintate de președintele Partidului Politic „Șansă” - Lungu Alexei, de președintele Partidului Politic „Victorie” - Grozavu Vadim și de Partidul Politic "Forța Alternativă și de Salvare a Moldovei" împotriva Comisiei Electorale Centrale cu privire la anularea actului administrativ,

c o n s t a t ă :

La 04 august 2025, președintele Partidului Politic „Șansă” - Lungu Alexei, s-a adresat cu o acțiune în contencios administrativ împotriva Comisiei Electorale Centrale, solicitând anularea hotărârii nr. 3742 din 03 august 2025 *"privind modificarea hotărârii nr. 3651 din 14 iulie 2025 cu privire la lista partidelor politice care au dreptul de a participa la alegerile parlamentare din 28 septembrie 2025"*.

La 05 august 2025, Partidul Politic "Forța Alternativă și de Salvare a Moldovei" s-a adresat cu o acțiune în contencios administrativ împotriva Comisiei Electorale Centrale, solicitând anularea hotărârii nr. 3742 din 03 august 2025 *"privind modificarea hotărârii nr. 3651 din 14 iulie 2025 cu privire la lista partidelor politice care au dreptul de a participa la alegerile parlamentare din 28 septembrie 2025"*, în partea ce se referă la reclamant (dosar nr. 3-64/25).

La 06 august 2025, președintele Partidului Politic „Victorie” - Grozavu Vadim s-a adresat cu o acțiune în contencios administrativ împotriva Comisiei Electorale Centrale, solicitând anularea hotărârii nr. 3742 din 03 august 2025 *"privind modificarea hotărârii nr. 3651 din 14 iulie 2025 cu privire la lista partidelor politice care au dreptul de a participa la alegerile parlamentare din 28 septembrie 2025"*, în partea ce se referă la reclamant (dosar nr. 3-65/25).

Prin încheierea Curții de Apel Centru din 06 august 2025, au fost conexate cauzele de contencios administrativ, la acțiunile înaintate de președintele Partidului Politic „Victorie” - Grozavu Vadim și de Partidul Politic "Forța Alternativă și de Salvare a Moldovei" împotriva Comisiei Electorale Centrale, privind anularea hotărârii nr. 3742 din 03 august 2025 *"privind modificarea hotărârii nr. 3651 din 14 iulie 2025 cu privire la lista partidelor*

politice care au dreptul de a participa la alegerile parlamentare din 28 septembrie 2025”, în partea ce se referă la reclamanți, cu cauza intentată la acțiunea președintelui Partidului Politic „Șansă” - Lungu Alexei împotriva Comisiei Electorale Centrale, privind anularea hotărârii nr. 3742 din 03 august 2025 ”privind modificarea hotărârii nr. 3651 din 14 iulie 2025 cu privire la lista partidelor politice care au dreptul de a participa la alegerile parlamentare din 28 septembrie 2025”, pentru examinare concomitentă, atribuindu-le un singur număr 3-63/25 (2-25111036-02-3-04082025).

La 06 august 2025, ora 18:13, președintele Partidului Politic ”Forța Alternativă și de Salvare a Moldovei” – Beschieru Alexandru, a depus cerere privind ridicarea excepției de neconstituționalitate, în a textului ”nu au dreptul de a participa la alegeri” din prevederilor art. 11 alin. (7) din Legea nr. 294 din 21 decembrie 2007 privind partidele politice (în redacția Legii nr. 100 din 13 iunie 2025, MO317-319/14 iunie 2025, art. 345, în vigoare 14 iunie 2025).

Audiind participanții la proces și analizând lucrările cauzei, instanța conchide că există temei de admitere a cererii privind ridicarea excepției de neconstituționalitate a art. 11 alin. (7) din Legea nr. 294 din 21 decembrie 2007 privind partidele politice (în redacția Legii nr. 100 din 13 iunie 2025, MO317-319/14 iunie 2025, art. 345, în vigoare 14 iunie 2025), reieșind din următoarele motive.

Conform art. 195 Cod administrativ, procedura acțiunii în contenciosul administrativ se desfășoară conform prevederilor prezentului cod. Suplimentar se aplică corespunzător prevederile Codului de procedura civilă, cu excepția art. 169-171.

Potrivit art. 12¹ Cod de procedură civilă, legiuitorul prevede expres ridicarea excepției de neconstituționalitate:

(1) În cazul existenței incertitudinii privind constituționalitatea legilor, a hotărârilor Parlamentului, a decretelor Președintelui Republicii Moldova, a hotărârilor și ordonanțelor Guvernului ce urmează a fi aplicate la soluționarea unei cauze, instanța de judecată, din oficiu sau la cererea unui participant la proces, sesizează Curtea Constituțională.

(2) La ridicarea excepției de neconstituționalitate și sesizarea Curții Constituționale, instanța nu este în drept să se pronunțe asupra temeiniciei sesizării sau asupra conformității cu Constituția a normelor contestate, limitând-se exclusiv la verificarea întrunirii următoarelor condiții: a) obiectul excepției intră în categoria actelor prevăzute la art. 135 alin. (1) lit. a) din Constituție; b) excepția este ridicată de către una din părți sau reprezentantul acesteia ori este ridicată de către instanța de judecată din oficiu; c) prevederile contestate urmează a fi aplicate la soluționarea cauzei; d) nu există o hotărâre anterioară a Curții Constituționale având ca obiect prevederile contestate.

(3) Ridicarea excepției de neconstituționalitate se dispune printr-o încheiere care nu se supune niciunei căi de atac și care nu afectează examinarea în continuare a cauzei, însă până la pronunțarea Curții Constituționale asupra excepției de neconstituționalitate se amână pledoariile.

(4) Dacă nu sunt întrunite cumulativ condițiile specificate la alin. (2), instanța refuză ridicarea excepției de neconstituționalitate printr-o încheiere care poate fi atacată odată cu fondul cauzei.

(5) Instanța de judecată poate ridica excepția de neconstituționalitate doar dacă cererea de chemare în judecată sau cererea de apel a fost acceptată în modul prevăzut de lege ori dacă cererea de recurs împotriva hotărârii sau deciziei curții de apel a fost declarată admisibilă conform legii.

Excepția de neconstituționalitate constituie mijlocul procedural pentru realizarea accesului persoanei, în calitate de titular al drepturilor și libertăților fundamentale, la controlul constituționalității actelor normative.

Conform art. 134 din Constituția Republicii Moldova, Curtea Constituțională este unica autoritate de jurisdicție constituțională în Republica Moldova. Curtea Constituțională este independentă de orice altă autoritate publică și se supune numai Constituției. Curtea Constituțională garantează supremația Constituției, asigură realizarea principiului separării puterii de stat în putere legislativă, putere executivă și putere judecătorească și garantează responsabilitatea statului față de cetățean și a cetățeanului față de stat.

În corespundere cu art. 135 alin. (1) lit. a) din Constituția R. Moldova, Curtea Constituțională exercită, la sesizare, controlul constituționalității legilor și hotărârilor Parlamentului, a decretelor Președintelui Republicii Moldova, a hotărârilor și ordonanțelor Guvernului, precum și a tratatelor internaționale la care Republica Moldova este parte.

Prin hotărârea nr. 2 din 09 februarie 2016, Curtea Constituțională a relatat că, judecătorul ordinar, nu se va pronunța asupra temeiniciei sesizării sau asupra conformității cu Constituția a normelor contestate, ci se va limita exclusiv la verificarea întrunirii următoarelor condiții:

(1) obiectul excepției intră în categoria actelor cuprinse la art. 135 alin. (1) lit. a) din Constituție;

(2) excepția este ridicată de către una din părți sau de reprezentantul acestuia, sau indică că este ridicată de către instanța de judecată din oficiu;

(3) prevederile contestate urmează a fi aplicate la soluționarea cauzei;

(4) nu există o hotărâre anterioară a Curții, având ca obiect prevederile contestate și a reținut că verificarea constituționalității normelor contestate, constituie competența exclusivă a Curții Constituționale.

Astfel, judecătorii ordinari nu sunt în drept să refuze părților sesizarea Curții Constituționale, decât doar în condițiile menționate de Curte în prezenta Hotărâre.

Completul observă că, obiectul excepției de neconstituționalitate, așa cum a fost formulat de președintele Partidului Politic "Forța Alternativă și de Salvare a Moldovei" – Beschieru Alexandru, constituie dispozițiile art. 11 alin. (7) din Legea nr. 294 din 21 decembrie 2007 privind partidele politice (în redacția Legii nr. 100 din 13 iunie 2025, MO317-319/14 iunie 2025, art. 345, în vigoare 14 iunie 2025), aplicate în prezenta speță.

Completul reține că în temeiul art. 135 alin. (1) lit. g) din Constituție și art. 4 alin. (1) lit. g) din Legea cu privire la Curtea Constituțională, rezolvarea excepțiilor de neconstituționalitate a actelor normative, ține de competența Curții Constituționale.

Respectiv, sub aspectul întrunirii condițiilor stabilite de Curtea Constituțională, prin Hotărârea nr. 2 din 09 februarie 2016, instanța menționează că norma vizată de către președintele Partidului Politic "Forța Alternativă și de Salvare a Moldovei" – Beschieru Alexandru, constituie obiect a controlului de constituționalitate, fiind întrunite condițiile indicate în hotărârea Curții Constituționale pentru interpretarea art. 135 alin. (1) lit. a) și g) din Constituție.

Completul de judecată relevă că, ridicarea excepției de neconstituționalitate a fost solicitată de către partea în proces, reclamantul președintele Partidului Politic "Forța Alternativă și de Salvare a Moldovei" – Beschieru Alexandru, iar norma vizată nu a mai făcut obiectul controlului de constituționalitate.

Din aceste considerente, ținând cont de faptul că norma solicitată a fi supusă controlului de constituționalitate, urmează a fi aplicată la soluționarea cauzei deduse judecății, având în vedere că instanța nu este în drept să se pronunțe asupra temeiniciei sesizării sau asupra

conformității cu Constituția, examinând întrunirea condițiilor necesare pentru ridicarea excepției de neconstituționalitate, Completul specializat ajunge la concluzia că, demersul președintelui Partidului Politic "Forța Alternativă și de Salvare a Moldovei" – Beschieru Alexandru, urmează a fi admis.

În conformitate cu prevederile art. 195, 230 Cod administrativ, art. 12¹, 269-270 Cod de procedură civilă, Completul specializat în examinarea acțiunilor în contencios administrativ din cadrul Colegiului civil, comercial și de contencios administrativ al Curții de Apel Centru

d i s p u n e:

Se admite cererea de ridicare a excepției de neconstituționalitate, ridicată de către președintele Partidului Politic "Forța Alternativă și de Salvare a Moldovei" – Beschieru Alexandru, în cauza de contencios administrativ, intentată la acțiunile înaintate de președintele Partidului Politic „Șansă” - Lungu Alexei, de președintele Partidului Politic „Victorie” - Grozavu Vadim și de Partidul Politic "Forța Alternativă și de Salvare a Moldovei" împotriva Comisiei Electorale Centrale cu privire la anularea actului administrativ.

Se sesizează Curtea Constituțională a Republicii Moldova în vederea controlului constituționalității a textului "nu au dreptul de a participa la alegeri" din prevederile art. 11 alin. (7) din Legea nr. 294 din 21 decembrie 2007 privind partidele politice (în redacția Legii nr. 100 din 13 iunie 2025, MO317-319/14 iunie 2025, art. 345, în vigoare 14 iunie 2025).

Încheierea nu se supune nici unei căi de atac.

Președintele completului,
judecător

Sîrbu Victoria

Judecători

Bagrin Lucia

Cașcaval Andrei

*Copia corectă
Judecator*

Lucia

3